

Uhrautuvia miehiä ja urheita naisia

Kansalaisuuden sukupuolittuminen Suomen sisällissodan aikaisessa
valkoisessa lehdistössä

Inestiina Lappalainen

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, kulttuurihistoria

Inestiina Lappalainen

Uhrautuvia miehiä ja urheita naisia. Kansalaisuuden sukupuolittuminen Suomen sisällissodan aikaisessa valkoisessa lehdistössä

Sivumäärät: 55

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan Suomen vuoden 1918 sisällissodan aikaisessa valkoisessa vaasalaislehdistössä rakennettua kansalaisuutta ja sukupuolta sekä niiden yhteen kieltoutumista. Tutkielmassa selvitetään, millä tavoin lehdet rakensivat mies- ja naiskansalaisuutta suhteessa toisiinsa sekä viholliseen. Miten sukupuoli vaikutti lehtien sivuilla tapaamaan hahmottaa kansalaisuus velvollisuuksiin ja rooleineen?

Alkuperäisaineistona toimii kolme säännöllisesti sota-aikana Vaasassa ilmestynyttä valkoista sanomalehteä, joista *Ilkka* ja *Vaasa* edustavat aikakaudelle tyypillisiä puolueen äänenkannattajia. *Valkoinen Suomi* sen sijaan oli sisällissodan vuoksi perustettu Vaasan senaatin ja sodanjohdon äänitorvi. Kaikki kolme lehteä kuuluivat valkoisessa Suomessa ilmestyneisiin porvareihin sanomalehtiin.

Valkoisten lehdissä tuotettu ja toistettu kuva kansalaisuudesta perustui paljolti siihen, millaiseksi kansalaisuus kaksijakoisine olemuksineen oli rakentunut autonomian ajan Suomessa osana kansalaisyhteiskunnan kehitystä. Kaksijakoisen kansalaisuuden mukaisesti mies- ja naiskansalaisten sota-ajan toimintakentät nähtiin toisistaan erillisinä alueina, joilta poikkeamisesta rangaistiin lehdissä sosiaalisen häpeärangaistuksen kautta. Sukupuolittuneiden kansalaisvelvollisuuksien ja roolien täyttämisen lehdet sen sijaan palkitsivat kiitoksilla ja ylistävillä kuvauksilla.

Viholliskuva ja sen rakentaminen muodostui myös oleelliseksi tavaksi rakentaa kansalaisuutta. Lehtien luoma kuva punaisista edusti kaikessa kunnan kansalaisen vastakohtaa ja sisälsi hyväksytyyn kansalaisuuden tavoin sukupuolittuneita piirteitä. Siinä, missä punaisia miehiä syytettiin lehdissä väkivaltaisista hirmutöistä, luotiin punaisista naisista kuvaa siveettöminä ja seksuaalimoraaliltaan epäilyttävinä. Rotuajattelu ja antisemitismi nousivat myös esiin punaisia koskeneessa lehtikirjoittelussa.

Avainsanat: Suomen sisällissota, sukupuoli, kansalaisuus

Sisällys

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymys	4
1.2	Valkoinen lehdistö alkuperäisaineistona.....	6
1.3	Aikaisempi tutkimus ja teoreettiset lähtökohdat	10
2	Muuttuva kansalaisuus	12
2.1	Kaksijakoinen kansalaisuus: sosiaalisella alueella liikkuva nainen ja siveellinen mies	12
2.2	Sodassa mieheksi kasvava sankariurho	18
3	Sota sukupuolittuneen kansalaisuuden näyttämönä	29
3.1	Tutussa roolissa toimiva naiskansalainen	29
3.2	Velvollisuuksistaan luistavat miehet ja rajoja rikkovat, poikkeavat naiset	37
3.3	Suojeluskunta- ja lottakansalaisia: rauhanajan valkoinen kansalainen	43
4	Loppuluku	47
	Lähteet	51

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymys

-- Arvelevat, että niinkauan kun naisemme tuolla innolla sotavelvollisuuttaan suorittavat, niinkauan miehet ilolla miehisen asevelvollisuutensa kantavat ja kestävät. Sillä kelpo naisten puolesta kehtaa kelpo mies sotiakkin. Huomattava on, että tässä ei ole puhe niistä naisista, joiden hiusten ajelusta on viimeaikoina ollut kysymystä.¹

Maaliskuun 6. päivänä vaasalaisessa *Ilkassa* julkaistu nimetön kirjoitus tiivistää paljon siitä keskustelusta, jota vuoden 1918 keväällä käytiin porvarillisessa lehdistössä. Tammikuun lopulla sisällissodaksi kärjistynyt yhteiskunnan pitkään jatkunut poliittinen kahtiajako herätti muun muassa kysymyksen kansalaisuudesta, kansalaisten velvollisuuksista sekä rooleista so-
taa käyvässä maassa. Selvää oli, että käynnissä ollut sota vaati tekijöitä niin koti- kuin sotarin-
tamallakin. Kuitenkin Suomessa 1900-luvun alussa vallinneen vahvan sukupuolirooliajattelun
sovittaminen yhteen äärimmäisen yhteiskunnallisen poikkeustilan kanssa sai aikaan kitkaa ja
voimakkaitakin kannanottoja naisten ja miesten rooleista sota-aikana.

Tarkastelen tutkielmassani kansalaisuuden sukupuolittumista ja sukupuolittuneen kansalai-
suuden rakentumista valkoisen Suomen sanomalehdistössä keväällä 1918. Aineistonani toimii
kolme sisällissodan aikana säännöllisesti Vaasassa ilmestynyttä suomenkielistä sanomalehteä,
jotka omalta osaltaan vaikuttivat lukijoidensa käsityksiin niin käynnissä olleesta sodasta kuin
myös sen osapuolista. Tavoitteenani on selvittää, miten sukupuoli vaikutti valkoisten tapaan
hahmottaa kansalaisuus sekä sen sisältämät odotukset ja velvollisuudet. Miten ja millä keinoin
sukupuolittunutta kansalaisuutta rakennettiin valkoisessa sota-ajan lehdistössä?

Tutkielmassani toistuvalla käsitteellä ”valkoinen Suomi” tarkoitetaan sisällissodan konteks-
tissa rintamalinjan pohjoispuolelle jäänyttä sekä Helsingistä punaista vallankumousta pakoon
vetäytyneen porvarillisen senaatin johtamaa Suomea. Käsitteellä voidaan tarkoittaa myös si-
sällissodan jälkeistä ja toista maailmansotaa edeltävää, suojeluskuntaliikkeen vahvasti värittä-
mää Suomea. Tutkielmassani valkoisella Suomella tarkoitetaan kuitenkin lähtökohtaisesti en-
siksi mainittua, joskin mainitsen erikseen, jos viittaa käsitteen sodan jälkeiseen merkityk-
seen. Valkoiselle Suomelle ja erityisesti Pohjanmaalle keskeisiksi kaupungeiksi sodan aikana
muodostuivat joukkojen kokoamispaikkana sekä ylipäällikön päämajana toiminut Seinäjoki ja

¹ Vaasan naisille, *Ilkka* 06.03.1918.

lehdissä uudeksi pääkaupungiksikin tituleerattu Vaasa, jossa vajaalukuinen senaatti piti maajaansa.²

Itse valkoisten joukot muodostuivat alkuun tammikuussa valtion virallisiksi järjestyksenvojoiksi julistetuista suojeluskunnista sekä niihin värväystoiminnan kautta mukaan liittyneistä vapaaehtoisista. Helmikuusta lähtien, senaatin hyväksymän asevelvollisuusjulistuksen myötä, valkoisia joukkoja alettiin muodostaa kutsuntojen kautta. Samalla sekä kutsunnoissa muodostetut että vapaaehtoiset suojeluskuntalaiset määriteltiin vakinaiseen sotaväkeen kuuluviksi.³ Kumpaankin ryhmään kuuluneet sotilaat olivat poikkeuksetta miehiä, sillä naisten aseellista järjestäytymistä ei valkoisten puolella hyväksytty. Sekä sodan johto että muun muassa erinäisjärjestöt ottivat kielteisen kannan niihin julkisuuteen nousseisiin tapauksiin, joissa valkoisen puolen naiset osoittivat kiinnostusta sotilaallista koulutusta ja naisista koostuvien joukkojen perustamista kohtaan. Sotiminen nähtiin yksinomaan miehille kuuluneena velvollisuutena tai peräti oikeutena, kuten laajasti valkoisessa lehdistössä julkaistu ja idean naissotilaista torpannut Mannerheimin kannanotto osoitti.⁴

Hyväksytyksi toiminnaksi valkoisille naisille sen sijaan muodostuivat jo sodan alussa erilaiset armeijan vaate- ja ruokahuoltoon liittyneet vapaaehtoistyöt. Annika Latva-Äijö kuvaa väitöskirjassaan *Lotta Svärdirin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928* (2004), kuinka alussa melko spontaanista, yksittäisten naisryhmien kotipaikkakunnallaan tekemästä vapaaehtoistyöstä muodostui helmikuussa perustetun Intendentuurilaitoksen organisoimaa toimintaa. Osana kotirintamalla tapahtuvan talkootyön organisointia Intendentuurilaitos hyödynsi jo olemassa olevia porvarillisia naisyhdistyksiä, jotka kykenivät itse sekä osallistumaan tehokkaasti armeijaa tukevaan toimintaan että värväämään riveihinsä lisää väkeä. Tukeva toiminta sen sijaan oli tarkasti sosiaalisen sukupuolen sanelemaa ja perinteisiin naisten töihin kuulunutta. Siinä, missä valkoisten näkökulmasta miehen velvollisuuksiin kuului aiemmin mainittu sotiminen ja asevelvollisuus, näyttäytyivät naisten ’luonnollisena toiminta-alana’ ompelu- ja muonitustoiminnan sekä sairaanhoidon kaltaiset tehtävät. Myös läheisensä menettäneiden lohduttaminen nähtiin naisille kuuluvana erityistehtävänä.⁵

² Hoppu 2009, 134;
Suodenjoki 2009, 246–247.

³ Manninen 1993, 96–104.

⁴ Hoppu 2017; 18–24;
Lintunen 2015, 39–40.

⁵ Latva-Äijö 2004, 48–51, 54.

1.2 Valkoinen lehdistö alkuperäisaineistona

Alkuperäisaineistona tutkielmassani toimii kolme sisällissodan aikana säännöllisesti ilmestynyttä ja Vaasassa toimitustaan pitänyttä sanomalehteä. Ensimmäinen, vuonna 1902 Suomalaisen puolueen äänenkannattajaksi perustettu *Vaasa*, oli vuoden 1918 keväällä kolmesta kuuteen kertaan viikossa useimmiten nelisivuisena ilmestynyt ja levikkiään lyhyen ajan sisällä kahdestatoista tuhannesta yli 21 000:een kasvattanut vanhasuomalainen sanomalehti.⁶ Kuten useimmat muutkin vuosisadan alun lehdet, myös *Vaasa* toimi vain muutaman vakituisen toimittajan muodostamalla toimituksella. Sisällissotaa edeltäneellä vuosikymmenellä lehden toimittajien lukumäärä vaihteli kahden ja kolmen välillä.⁷

Aiemmin mainitun tavoin myös aineistoni toinen lehti, vuonna 1906 perustettu *Ilkka*, oli puoluepoliittisesti sitoutunut julkaisu. Nuorsuomalaisen maalaispuolueen piiristä Maalaisliiton äänenkannattajaksi siirtynyt lehti ilmestyi vuoden 1918 ensimmäisellä puoliskolla kolmesti viikossa kolmen vakinaisen toimittajan voimin.⁸ Päätoimittajana toimi tuolloin lehden perustaja ja puolueen johtoon kuulunut Santeri Alkio (1862–1930), joka kuitenkin vallinneen sotatilan vuoksi piileskeli kevättalven ajan punaisten puolelle jääneessä Helsingissä.⁹ Levikiltään lehti oli *Vaasaa* ja varsinkin *Valkoista Suomea* huomattavasti pienempi; vain noin 15 000.¹⁰

Kahdesta muusta lehdestä poiketen aineistoni kolmas ja viimeinen lehti, *Valkoinen Suomi*, ei ollut minkään yksittäisen puolueen poliittinen äänenkannattaja, vaan Ylipäällikön neuvottelukunnan varta vasten sodan syttymisen vuoksi perustama ja valtion kustantama rintamalehti. Maaliskuun alussa ensimmäisen numeronsa julkaisseen lehden päätoimittajana työskenteli jääkäri- ja suojeluskuntapiireissä aktiivisesti toiminut sekä myöhemmin Karjalaan suunnaneisiin heimosotiin sotkeutunut Kyösti Wilkuna (1879–1922).¹¹ Noin kahden kuukauden ajan ilmestynyt *Valkoinen Suomi* oli ennen kaikkea Vaasan senaatin ja (Mannerheimin) päämajan äänenkannattaja. Sisällöltään kuudesti viikossa ilmestynyt, kaksisivuinen ja levikiltään 30 000:een yltänyt lehti keskittyi pääsääntöisesti senaatin ja muiden päättävien tahojen

⁶ Manninen 1982, 51–55; Salokangas 1987, 178.

⁷ Nygård 1987, 108–110.

⁸ Nygård 1987, 44–47; Manninen 1982, 53–55.

⁹ Mylly 1997, Kansallisbiografia-verkkajulkaisu, SKS.

¹⁰ Manninen 1982, 55.

¹¹ Tepora 2018, 170.

kuulutusten, päiväkäskyjen sekä julistusten julkaisuun. Sen sijaan varsinaisia toimituksen tuottamia tekstejä lehdessä oli varsin vähän, joskus vain etusivulla julkaistu pääkirjoitus.¹²

Puoluesitoutuneisuudesta tai sitoutumattomuudesta huolimatta kaikki kolme tarkastelemaani lehteä lukeutuivat valkoisen puolen Suomessa sisällissodan aikana ilmestyneisiin porvarillisiin sanomalehtiin. Kyseisenlaisia, valkoisten näkökantoja mukailleita ja säännöllisesti ilmestyneitä, lehtiä oli valkoisen Suomen alueella yli neljäkymmentä. Suurin osa lehdistä kuului *Ilkan* ja *Vaasan* tavoin eri puolueiden äänenkannattajiin, mutta julkaisuihin lukeutui myös *Valkoisen Suomen* kaltaisia armeijan tiedotuslehtiä, kuten ruotsinkielinen *Det vita Finland* sekä Mikkelissä ilmestynyt *Tiedonantolehti*. Viimeksi mainitut jäivät kuitenkin julkaisumäärässään jälkeen aineistooni lukeutuvasta *Valkoisesta Suomesta*. *Det vita Finland* ehti olla olemassa alle kuukauden ennen lakkauttamistaan, kun taas *Tiedonantolehti* toimi vain vajaan kolmen viikon ajan korvaten kirjapainolakon seurauksena ilmestymättä jääneitä paikallislehtiä.¹³

Suomenkielisen lehdistön ohella valkoisella Pohjanmaalla ilmestyi läpi sodan useita ruotsinkielisiä porvarillisia lehtiä, joista Vaasassa toimitustaan pitivät Ruotsalaisen kansanpuolueen äänenkannattajat *Vasabladet* sekä *Wasa-Posten*¹⁴. Lehdistä *Vasabladet* oli vuosisadan alussa ennen kaikkea konservatismiin taipuvainen ruotsalaisuuden puolustaja siinä, missä *Wasa-Posten* myötäili kannoissaan puolueen maalaissipeä.¹⁵ Päädyin kuitenkin rajaamaan kyseiset lehdet tutkimusaineistoni ulkopuolelle. Syynä tälle oli vaara siitä, että aineisto paisuisi suhteettomiin mittasuhteisiin pro gradu -tutkielman kokoon nähden sekä osittain lehtien sisällöllinen samankaltaisuus. Lehtikohtaisista pääkirjoituksista, lukijoiden lähettämistä kirjoituksista sekä muista, vain yksittäisissä lehdissä ilmestyneistä jutuista huolimatta, niin ruotsin- kuin suomenkieliset lehdet julkaisivat sivuillaan keskenään paljon myös samansisältöisiä sodanjohdon ja senaatin julkilausumia sekä lehdestä toiseen kiertäviä uutisia.¹⁶

Sosialistisia lehtiä ei sodan aikana valkoisella puolella sallittu lainkaan, vaan vallankumoukselliset lehdet määrättiin lakkautettavaksi melko pian sodan syttymisen jälkeen. Saman

¹² Manninen 1982, 46–48.

¹³ Manninen 1982, 46–49 & 51–54; Pilke 2025, 287.

¹⁴ *Wasa-Posten* kirjoitusasu osassa tutkimuskirjallisuutta myös ”*Vasa Posten*”.

¹⁵ Nygård 1987, 88; Salokangas 1987, 320 & 323.

¹⁶ Kuitenkin haluan painottaa, että ruotsinkielisen lehdistön käyttö osana tutkimusta olisi yhtä perusteltua kuin sen poisjättökin, sillä lehtien keskinäinen sisällöllinen samankaltaisuus koskee niin ikään myös suomenkielisiä julkaisuja.

kohtalon kokivat toki myös punaiseen Etelä-Suomeen jääneet porvarilliset lehdet.¹⁷ Näin ollen juuri lehdet muodostuivat oleellisiksi propagandan levittämisen kannalta. Sodan osapuolten levittämä propaganda muistuttikin jossain määrin sisällöltään toisiaan pyrkimyksessään korostaa vastapuolen raakuutta ja julmuutta sekä tavassaan oikeuttaa omia sotatoimiaan. Siinä, missä punaisten sotapropagandassa toistui ajatus käynnissä olleesta sodasta luokkasotana riistävää ja moraalitonta porvaristoa vastaan, korostui valkoisen puolen lehdistössä kuva punaisista Venäjän kanssa liittoutuvina pettureina, jotka uhkasivat vasta itsenäisyytensä saavuttanutta kansakuntaa.¹⁸ Kumpikin osapuoli tulkitsi sotaa myös kristinuskon ja erityisesti raamatullisten lopun aikojen kautta, joskin valkoinen puoli sai tukea tulkinnalleen luterilaiselta kirkolta, joka otti sodassa puolensa.¹⁹ Propagandassaan valkoiset maalasivat kuvaa punaisista ”pyhiä arvoja pilkkaavina” sosialisteina tai suoranaisena syöpänä, joka olisi leikattava irti yhteiskuntaa symboloivasta ruumiista.²⁰ Erityisesti Pohjanmaalla ilmestyneissä lehdissä, joihin myös aineistoni kuuluu, sota nähtiin myös ennemmin vapaustaisteluna kuin sisäistä luonnetta korostavana veljes- ja kansalaissotana.²¹

Kenties yllättäen sotasensuurin vaikutus jäi vähäiseksi tarkastelemieni vaasalaislehtien kuten myös laajemminkin valkoisen lehdistön julkaisujen kohdalla. Tutkija Turo Manninen nostaa esille väitöskirjassaan *Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918* (1982), kuinka lehdistön sodan aikaista kirjoittelua kontrolloitiin lähinnä päämajan antamien yleisohjeiden avulla. Laajempaa, koko valkoisen Suomen kattavaa ja lehdistöä koskevaa ennakkosensuuria toki yritettiin maaliskuussa, mutta jo pelkäämään päämajan alustavat määräykset asian suhteen herättivät niin suurta kritiikkiä lehdistössä, että yrityksestä luovuttiin. Lopulta lehtien toimituksia tyydyttiin neuvomaan Mannerheimin kiertokirjeen kautta jättämään vastapuolta mahdollisesti hyödyttävät tiedot julkaisematta. Tällaisia olivat esimerkiksi joukkojen sijaintiin, määrään ja aseistukseen liittyvät tiedot, mutta myös kaikenlainen informaatio, joka voisi aiheuttaa tavalla tai toisella epäjärjestyksiä ja epäluottamusta armeijan sisällä. Ohjeiden noudattaminen jäi paikallisten esikuntien valvottavaksi.²²

¹⁷ Salokangas 1987, 176–177.

¹⁸ Salokangas 1987, 176–177; Manninen 1982, 154.

¹⁹ Huttunen 2017, 218–219.

²⁰ Manninen 1982, 155–159.

²¹ Manninen 1982, 148–149.

²² Manninen 1982, 66–70.

Huomioitavaa kuitenkin on, että Suomessa oli harjoitettu lehdistöön kohdistuvaa sensuuria vaihtelevasti viranomaisten toimesta jo autonomian aikana, jolloin sanoma- ja aikakauslehtien julkaisua oli kontrolloitu muun muassa anottavien julkaisulupien sekä sensorien kautta.²³ Tämän lisäksi Suomessa oli syyskuusta 1914 aina tammikuulle 1918 vallinnut venäläisten viranomaisten organisoima sotasensuuri, jota toteutettiin sanomalehtien kohdalla julkaisujen ennakkotarkastuksena.²⁴ Epäilemättä kuvailtu vuosikymmenten mittainen kontrolli, jota maailmansota oli vain tehostanut, vaikutti toimittajien tapaan kirjoittaa kuin myös siihen, mitä toimitukset valitsivat lehtiinsä julkaistavaksi vielä keväällä 1918 varsinaisen ennakkosensuurin loputtuakin. Olihan valtaapitävien kritisoinnista tai esimerkiksi Venäjän harjoittaman sotapolitiikan kyseenalaistamisesta voinut saada vielä hetkeä aiemmin vankilatuomion tai jopa karkotuksen Siperiaan.²⁵

Lähestyn aineistoani lähiluvun kautta, joka metodina tarkoittaa aineiston tarkkaa ja intensiivistä lukemista, tekstissä toistuvien teemoja ja mahdollisia eroja tarkkaillen. Oleellista metodissa on huomioida tekstin historiallinen ja kulttuurinen konteksti, sekä muiden tekstien ja kulttuurintuotteiden vaikutus tutkittavaan aineistoon.²⁶ Tutkielmassani hyödyntämäni aineiston kohdalla tämä merkitsee niin sodan aikaisen lehtikirjoittelun propagandististen pyrkimysten ja poliittisen tilanteen, kuin myös yleisesti vallalla olleiden arvojen ja normien vaikutuksen huomioimista aineistoa analysoitaessa. Aineistoa tarkastellessani minun on huomioitava, että lehdet on julkaistu aikana, jolloin lehtikirjoittelua oli sensuroitu vuosikymmenten ajan viranomaisten toimesta ja jolloin itsesensuuri oli normaali osa toimittajien työtä. Tärkeää on myös tiedostaa, että sisällissodan aikainen uutisointi sisälsi paljon niin tahallisesti kuin tahattomastikin tuotettua virheellistä tietoa sekä suoranaisia valheita, joiden avulla vastapuolta pyrittiin mustamaalaamaan.²⁷ Aineiston sisältämiin väitteisiin on siis syytäkin suhtautua erityisen kriittisesti. Historiallisten tosiseikkojen ja sota-ajan tarkkojen tapahtumien sijaan keskitynkin lähiluvun kautta nostamaan esiin lehdistössä toistuvia sukupuoleen ja kansalaisuuteen liittyviä teemoja sekä käsityksiä.

²³ Leino-Kaukiainen 2015, 55–58.

²⁴ Manninen 1982, 62–63.

²⁵ Suodenjoki 2007, 148–150.

²⁶ Salmi 2022, 45.

²⁷ Lintunen 2015, 42–43.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja teoreettiset lähtökohdat

Läpi sisällissodan ilmestyneet *Vaasa*, *Ilkka* ja *Valkoinen Suomi* julkaisivat sivuillaan rintama-uutisia, senaatin ja muiden päättävien tahojen julistuksia sekä kehotuksia niin miehille kuin naisille sotatyöhön ryhtymisestä kansalaisvelvollisuuteen vedoten. Samalla lehdet toistivat ja rakensivat käsityksiä nais- ja mieskansalaisuudesta eli siitä, millainen toiminta oli hyväksyttävää, saati odotettua eri sukupuolta edustaville kansalaisille. Näin tehdessään lehdet tulivat samalla rakentaneeksi hyväksynnän ja sopivan ulkopuolelle jäävää kansalaisuutta ja sukupuolta. Viimeksi mainittu näkyi kenties selkeinten valkoisten punaisia ja näiden toimintaa kuvaavissa kirjoituksissa, mutta myös tavassa, jolla valkoiset pyrkivät ohjailemaan omiaan kannustuksen ja ylistyksen, toisaalta sosiaalisen häpeärangaistuksen ja sen uhan kautta.

Tutkielmassani hyödyntämäni sukupuolittunut kansalaisuus on käsite, jolla pyritään kuvaamaan sukupuolen ja kansallisuuden yhteen kietoutumista sekä niitä sukupuolittuneita merkityksiä, joita kansalaisuudelle annetaan. Kansallisuus on tässä ajattelussa oleellista ymmärtää Kirsi Lempiäisen artikkelin ”Kansallisuuden tekeminen ja toisto” (2002) mukaisesti sukupuolen tavoin historiallisesti rakentuneena ja ajassa muuttavana kategoriana, jota uusinnetaan jatkuvan toiston avulla niin arkisessa puheessa kuin käytännöissäkkin. Kansalaisuuskäsityksen jakautuminen kahtia 1800- ja 1900-lukujen taitteen sukupuolikäsityksen tavoin on teema, jota tarkastellaan Irma Sulkusen artikkelissa ”Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus” (1987). Pulkkinen ja Antu Soraisen toimittaman *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – poliittisen käsitteen historia* (2011) avulla taas sidon valkoisten sukupuoli- ja kansalaisuuskäsitykset osaksi laajempaa historiallista sukupuolittuneen ja kaksijakoisen kansalaisuuden kehitystä.

Hyödynnän myös Liisa Rantalaihon artikkelissa ”Sukupuolisopimus ja Suomen malli” (1994) esiin nostamaa sukupuolijärjestelmän käsitettä. Sukupuolijärjestelmän käsitteellä viitataan siihen, miten sukupuoli samanaikaisesti sekä järjestäytyy yhteiskunnan tasolla että järjestää itse maailmaa. Siinä, missä kansallisuus ja sukupuoli, sukupuolijärjestelmäkin on historiallisesti rakentunut ja ajassa muuttuva kokonaisuus. Se perustuu sukupuolten väliselle, eri tavoin ylläpidetylle erolle sekä hierarkkisuuden periaatteelle, jossa mieheys ja mies nähdään sekä ihmisyden perusmallina että aina normista poikkeavaa naista ja naiseutta arvokkaampana.²⁸ Yhteiskunnallisena, yhteisöä ylläpitävänä rakenteena se on tiedostamaton ja luonnollistettu.

²⁸ Rantalaiho 1994, 10–11.

Tämän vuoksi siitä poikkeaminen tai sitä vastaan toimiminen näyttäytyy sekä luonnottomana että uhkana vallitsevalle järjestelmälle. Sukupuolijärjestelmän sisältämän eron ylläpidon tavat ja hierarkkisuus ovat ilmenneet eri tavoin eri aikoina. Vuoden 1918 keväänä kumpikin järjestelmän periaate oli läsnä tavassa, jolla valkoiset määrittivät aseistautumisen ja sotimisen miehiseksi alueeksi, jolle naisten ei sopinut astua.²⁹

Suomen sisällissota, sen osapuolet kuten myös sotatoimiin eri tavoin osallistuneista naiset ovat viime vuosikymmenen aikana kiinnostaneet akateemista yleisöä kuten tutkielmassani hyödyntämät Tiina Lintusen väitöskirja *Punaisten naisten tiet* (2015) sekä artikkeli ”Valkoisten ja punaisten naisten sota” (2018) osoittavat. Osansa huomiosta ovat saaneet myös sisällissodassa taistelleet miehet ja Suomen itsenäisyyden alkuvuosina tuotettu mieskansalaisuus, joista Anders Ahlbäck kirjoittaa artikkeleissaan ”Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina” (2014) ja ”Uljaat jääkärit. Sotahenkisen mieskuvan synty” (2018). Hyödynnän tämän lisäksi tutkielmassani sisällissotaa laajasti kartoittaneita yleisteoksia, kuten vuonna 1993 julkaistua ja Ohto Mannisen toimittamaa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Taistelu vallasta* sekä Pertti Haapalan ja Tuomas Hopun teosta *Sisällissodan Pikkujättiläinen* (2009).

²⁹ Latva-Äijö 2004, 56–57.

2 Muuttuva kansalaisuus

2.1 Kaksijakoinen kansalaisuus: sosiaalisella alueella liikkuva nainen ja siveellinen mies

Mieswäki antaa aikansa ja älynsä hallituksen ja wapausjoukkojen palvelukseen ja naiset liittyvät yhä suuremmin joukoin awustamaan tätä suuremmoista liikettä kättensä töillä, mikä ruuanlaittajana, mikä kutojana, mikä sairaanhoitajana.³⁰

Käsitys kansalaisuudesta sekä sen tuomista eriävistä rooleista miesten ja naisten välillä, ei suinkaan ollut uutta tai sotatilan synnyttämää keväällä 1918, vaan seurausta pitkällä aikavälillä tapahtuneesta prosessista, jossa osana kansalaisyhteiskunnan rakentamista sukupuoli ja kansallisuus kietoutuivat yhteen. Autonomian ajan Suomessa erityisesti sivistyneen säädyn parissa suosiota saaneessa suomalaisuusaatteessa, sekä siihen oleellisesti liittyneessä kiinnostuksessa yhteisiä asioita kohtaan, oli alusta saakka näkyvillä sukupuolijakoja.³¹ J. V. Snellmanin poliittisessa ajattelussa suosimaa siveellisyyskäsitettä tutkineet Tuija Pulkkinen ja Eija Juntti nostavat esille artikkeleissaan, kuinka 1800-luku merkitsi vielä tuolloin keisarilliseen Venäjään kuuluneessa Suomessa aktiivista sukupuolikategorioiden ja -erojen rakentamista. Tässä alaluvussa tarkastelen siveellisyyskäsitteen kautta kyseisten kategorioiden rakennusprosessia sekä vuosisadan mittaan syntyynyttä sosiaalisen aluetta, jonka kautta naisten toiminta-ala saattoi laajeta yhteiskunnan eri tasoille.

Siinä, missä nykypäivänä siveellisyys ymmärretään viittaavan vanhahtavasti seksuaalimoraaliin, liittyi se 1800-luvun filosofispoliittisessa keskustelussa pikemminkin yksilön kykyyn hahmottaa itsensä kulttuurintuotteena sekä pyrkimykseen muokata kyseistä kulttuuria parhaaksi katsomaansa suuntaan kulttuurin oman historian kuitenkin huomioiden.³² Siveellinen toiminta oli laajemmin yhteisön hyväksi tehtyä työtä; niin kutsuttujen yhteisten asioiden hoitoa. Tällaista, myös kansalliseksi tai valtiolliseksi harjoituksiksi kutsuttua, toimintaa olivat esimerkiksi maatalouden tai infrastruktuurin parantamiseksi tehty työ, joka hyödytti yksilön tai yksittäisen perheen sijasta koko yhteisöä.³³

³⁰ Vapaustaistelu, *Vaasa* 16.2.1918

³¹ Juntti 2011, 56–58.

³² Pulkkinen 2011, 36 & 41–42.

³³ Juntti 2011, 56–57.

Oleellista on kuitenkin huomioida, että snellmanilaisessa ajattelussa vain miehet kykenivät mainitunlaiseen toimintaan. Tämä johtui itsereflektiosta, jota vailla olevat naiset olivat kykeneviä vain siirtämään ja säilyttämään jo olemassa olevaa (ja miesten uudistamaa) kulttuuria, tapoineen ja sääntöineen eteenpäin. Viimeksi mainittu toteutui snellmanilaisessa ihanteessa ennen kaikkea perheen ja äitiyden kautta.³⁴ Varsinainen työnteko sen sijaan nähtiin vielä 1800-luvun puolivälissä säätyyn kuuluville naisille sopimattomana, lukuun ottamatta soveliaana pidettyä hyväntekeväisyystyön aluetta, jossa myös naiset saattoivat vaikuttaa.³⁵

Pääasiassa hyväntekeväisyystyöhön keskittyneistä ja vain naisille tarkoitetuista rouvasväenyhdistyksistä muotoutuikin ylempään säätyyn kuuluneille naisille oleellinen väylä, jonka kautta he saattoivat toimia naiselliseksi mielletyn kodin piirin ulkopuolella, astumatta kuitenkaan miehille varatulle julkiselle alueelle. Juntti nostaa artikkelissaan esille, kuinka naisten tekemä hyväntekeväisyys pyrittiin erottamaan siveellisesti toimivien miesten kansallisista harjoituksista leimaamalla työ naiselliseksi ja siten valtiollisen toiminnan ulkopuolelle kuuluvaksi. Siinä, missä miesjohtoinen köyhäinhuoltolautakunta hoiti köyhäintalot, katsottiin rouvasväenyhdistysten naisille sopiviksi hyväntekeväisyyskohteiksi toiset naiset ja lapset. Tästä miehisen alueen ulkopuolelle rajatusta ja aktiivisesti feminisoidusta muotoutui vuosisadan mittaan sosiaalinen alue.³⁶

Niin sosiaalinen alue ja sen sukupuolittuneisuus kuin ajatus naisista kulttuurin säilyttäjinä ja siirtäjinä vaikuttivat epäilemättä naisten poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminta-alueen muodostumiseen itsenäisyyttä edeltävinä vuosina. Irma Sulkunen korostaa artikkelissaan naisten roolia tässä prosessissa. Vaikka nuhteettomien ja siveellisten kansalaisten kasvattaminen katsottiin naisen tärkeimmäksi tehtäväksi, äitiys ei suinkaan rajautunut vain omaan jälkikasvuun.³⁷ Sulkusen mukaan äidillisyyttä oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ihmisten maailmankatsomuksessa naisille kuuluva ominaisuus, joka takasi heille sukupuolensa edustajina taidon hoivaan ja kasvatukseen. Sulkusen mukaan eliittiin ja keskiluokkaan kuuluvat naiset pyrkivät varmistamaan omat yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuutensa tuomalla äidillisyyden yhteiskunnalliselle ja poliittiselle tasolle. Siinä, missä ensiksi mainitun ryhmän kohdalla tämä tarkoitti ”äidillisyyden poliittista legitimoitua” eli feminiinisen ja miehisen aluejaon tuomista

³⁴ Juntti 2011, 56–57.

³⁵ Juntti 2011, 61–62.

³⁶ Juntti 2011, 71–72 & 76.

³⁷ Eiranen 2019, 23.

poliittiselle kentälle, tarkoitti se jälkimmäisille äitiyden harjoittamista yhteiskunnallisella tasolla eri yhdistysten ja järjestöjen kautta.³⁸

Äitiydestä ja uskuksesta naisten miehiä korkeampaan moraaliiin muodostui keino, jolla argumentoitiin naisten poliittisen osallistumisen puolesta. Anna Elomäki tuo esiin, kuinka vuosisadan vaihteen naisasianaiset, osana naisten äänioikeudesta käytyä keskustelua, korostivat naiseuteen sisällyttämäänsä äitiyttä sekä siihen liitettyjä kasvattajan ja rauhanrakentajan rooleja syiksi päästää naiset osaksi julkista päätöksentekoa. Siinä, missä snellmanilainen ajattelu oli rajannut naiset vain kotien ja perheiden moraalisesti selkärangaksi sekä ennen kaikkea kunnan kansalaisia kasvattaviksi äideiksi, esittivät äänioikeuden puolustajat nämä naiseuteen liitetyt ominaisuudet asioiksi, joita naiset pystyisivät edistämään laajemmin valtiollisella tasolla. Kristinuskon periaatteet ja niihin pohjautuva moraalioivatkin asioita, joita naisasianaiset tahtoivat edistää sekä halusivat muidenkin naisten edistävän politiikassa.³⁹

Naisasianainten visiot poliittisista oikeuksista ja vaikuttamismahdollisuuksista eivät koskeneet kuitenkaan kaikkia naisia. Alempien yhteiskuntaluokkien naisten kohdalla äitiyden harjoittaminen haluttiin sitoa edelleen kodin piiriin ja perheenemännyyteen, mikä myötäili näin vallitsevia luokkajakoja.⁴⁰ Sulkunen kuvaa tätä sukupuolen, kansalaisuuden ja luokkajaon yhteen kietoutumista käsitteellä hierarkkinen sisarusjärjestelmä. Järjestelmässä naisten paikka, velvollisuudet ja oikeudet määräytyivät hierarkiassa suhteessa luokkaan ja sukupuoleen siten, ettei alempien luokkien naisten nähty olevan oikeutettuja vaatimaan poliittisia oikeuksia samassa määrin kuin ylempiin luokkiin kuuluvien sisartensa.⁴¹ Toisin sanoen järjestelmä kyseenalaisti sukupuoleen perustuvan ulossulkemisen, muttei luokkaan perustuvaa.

Pyrkiessään avaamaan ovet politiikkaan itselleen ja rajatusti kanssasisarilleen, naisasianaiset rakensivat samalla aktiivisesti naiskansalaisuutta sekä siihen liittyviä normeja. Ihanteellinen kristillisiä arvoja noudattava, moraaliohottava ja, niin Snellmanilta lainatussa kuin modernimmassa seksuaalisuuteen viittaavassa merkityksessä, siveellinen naiskansalainen sopi kuitenkin huonosti alempien yhteiskuntaluokkien todellisuuteen. Elomäki nostaa esimerkiksi seksuaalimoraalin ja -käyttäytymisen, joista porvarilliset naisyhdistykset ja työläisnaisaktiivit

³⁸ Sulkunen 1987, 162–167.

³⁹ Elomäki 2011, 133–134, 140–145.

⁴⁰ Sulkunen 1987, 167.

⁴¹ Sulkunen 2007, 33.

debatoivat vuosisadan alussa. Kiistakapulana olivat työväenluokassa ja maaseudulla yleiset esiaviolliset suhteet ja niiden seurauksena syntyneet lapset, jotka naisasianaiset tuomitsivat osoituksena alempiin luokkiin kuuluvien naisten epäsiiveellisyydestä ja moraalin puutteesta. Moraalisuuden kohteeksi joutuneiden naisten näkökulmasta syytökset epäsiiveellisyydestä ja syytösten sisältämät väitteet huonosta naiskansalaisuudesta näyttäytyivät Elomäen mukaan kohtuuttomina. Varsinkin, kun palvelijoina työskentelevien naisten konkreettisenä riesana olivat naisasianaisien kanssa samaan kansankerrokseen kuuluneet miehet, joiden tekemä seksuaalinen häirintä ja valta-aseman väärinkäyttö näyttäytyivät elannon perässä kaupunkiin muuttaneille naisille ja tytöille todellisenä uhkana. Kapean naiskansalaisen rooliin sopimattomat ja seksuaalimoraaliltaan kyseenalaistetut (työläis-)naiset edustivatkin hyväntekeväisyyden ja porvarillisten yhdistysten parissa työskenteleville säätyläisnaisille kohteita, joihin he saattoivat kohdistaa korjaavaksi tarkoitettua laupeuden työnsä.⁴²

Kuitenkin on tärkeää huomioida, että myös alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneet naiset järjestäytyivät ylempien yhteiskuntaluokkien naisten tavoin vaikuttaakseen asemaansa. Järjestäytyminen tapahtui Sulkusen mukaan osana koko yhteiskuntaa koskettanutta järjestötoiminnan murrosta, jossa eri yhteiskuntaluokat alkoivat järjestäytymään jokseenkin yhtäaikaaisesti 1800-luvun lopulla. Työläisnaisten järjestäytyminen tapahtui aluksi yhdessä miesten kanssa rintaa rinnan työväen- ja raittiusyhdistysten kaltaisissa järjestöissä ilman sukupuolieroa, eikä järjestäytymisen sukupuolittuminen näkynyt vuosisadan vaihteen jälkeen samassa määrin kuin ylempiin luokkiin kuuluvien naisten kohdalla.⁴³

Syynä saattoi olla Lintusen väitöskirjassaan kuvaama työläisväestöön kuuluneiden naisten heterogeenisyys ryhmänä. Lukeutuihan viimeksi mainittuun niin porvarillisissa yksityiskodeissa työskennelleet palvelijattaret, kaupunkien tehdastyöläiset kuin myös kirjava sekatyöläisten joukko.⁴⁴ Oma lukunsa olivat myös maaseudulla hajallaan asuvat pientilalliset ja torpparit perheineen sekä maatyöväkeen kuuluvat, jotka muodostivat vuosisadan vaihteessa merkittävän osan väestöstä.⁴⁵ Asemaan, elinkeinoon ja taustaan liittyvät erot vaikeuttivat siis epäilemättä työläisnaisten järjestäytymistä ja yhteisten tavoitteiden asettamista. Tämän vuoksi olikin melko loogista, että työväenluokan naisten sukupuolisidonnainen järjestäytyminen

⁴² Elomäki 2011, 146–147.

⁴³ Sulkunen 1987, 169–170.

⁴⁴ Lintunen 2015, 28–32.

⁴⁵ Haapala 2009, 26; Suodenjoki 2007, 30–31.

tapahtui aluksi juuri ammattien ympärillä, jäsentensä työoloja parantamaan pyrkivien ammattillisten järjestöjen perustamisen kautta.⁴⁶ Sen sijaan puoluepoliittisesti sitoutunut Työläisnaisten liitto perustettiin työväenpuolueen yhteyteen vuonna 1900.⁴⁷

Naiskansalaisuuden sisäisten hierarkioiden ja sille annettujen erilaisten merkitysten ohella on oleellista tarkastella mieskansalaisuuden kehitystä ja muutosta sisällissotaa edeltäneinä vuosikymmeninä. Kuten naisten kohdalla, myös miesten asemaan yhteiskunnassa ja rooliin kansalaisina vaikuttivat vuosisadan vaihteessa vallinneet luokka- ja varallisuuserot sekä erilaiset ihanteet, joita eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvat miehet asettivat itselleen ja toisilleen. Mieskansalaisuutta ja sen militarisoitumista tutkinut Anders Ahlbäck korostaa, kuinka vuoden 1918 sisällissota merkitsi monessa mielessä mieskansalaisuuden ja siihen liitettyjen ihanteiden muutosta.⁴⁸

Tätä ennen Suomessa ei ollut ollut suurempia sotilaallisia konflikteja sitten Venäjän alaisuuteen siirtymisen, eikä vahvaa maanpuolustuksellista, saati sotilaallista perinnettä näin ollen ollut muodostunut. Toki vuosina 1881–1901 suurruhtinaskunnassa oli ollut voimassa miehiä koskenut yleinen asevelvollisuus, mutta tuolloinkin vain murto-osa ikäluokasta suoritti kolmi-vuotisen aktiivipalveluksen. Tätä vastoin joka kolmannen koulutus jäi muutaman viikon mittaisen reservikoulutuksen varaan. Armeija, sotilaspalvelus tai siihen pohjautuva identiteetti eivät siis ymmärrettävistä syistä olleet keskeisinä osina autonomian ajan miesihanteissa, vaikka erityistä suomalaista sotasankaruutta olikin tuotettu niin suullisessa kansanperinteessä kuin Runebergin kaltaisten kirjailijoiden toimesta läpi 1800-luvun.⁴⁹ Huomattavasti keskeisemmiksi elementeiksi nationalistisissa piireissä muodostuivat luvun alussa mainitut suomalaisen kielen ja kulttuurin edistämiseksi tehdyt toimet, joita niin suomen- kuin ruotsinkielinen sivistyneistö pyrki edistämään.⁵⁰

Tietty valistamisen kautta tapahtuva isällisyys näyttikin olleen hyväksytty miehen malli ja mieskansalaisuuden muoto ylempien luokkien keskuudessa. Billnäsin 1900-luvun alun ruukkiyhteisöä tutkinut Matias Kaihovirta nostaa esille paternalistisen hallitsemistavan, joka oli yleinen yhden tehtaan ja sen väen muodostamissa yhteisöissä. Paternalistisessa

⁴⁶ Lintunen 2015, 28–32.

⁴⁷ Lähtenmäki 2000, 26.

⁴⁸ Ahlbäck 2018, 220.

⁴⁹ Ahlbäck 2014b, 193 & 213.

⁵⁰ Ahlbäck 2018, 224.

hallitsemistavassa tehtaan johto edusti heikompana nähtyjen työläistensä suojelijaa, joka isällisen holhoamisen kautta hallitsi työväkeään sekä huolehti näiden sivistävästä ja moraalista kasvatuksesta. Työläiset taas olivat asetelmassa kuin lapsia, joiden kykeneväisyys päättää omista asioistaan sekä määrittellä tarpeensa asetettiin paternalismissa kyseenalaiseksi.⁵¹

Yhdenlaista, kenties vaihtoehtoista, mieheyttä tuottivat ja edustivat 1800-luvun lopun moraalireformiliikkeeseen kuuluneet miehet, joita Pirjo Markkola tarkastelee artikkelissaan ”Moraalin miehet”. Mainittu yhteiskunnan moraaliltilasta huolestunut liike kehittyi 1800-luvun loppupuoliskolla Suomessa ohjesääntöisen seksityön vastustuksen ympärille.⁵² Liike kuului osaksi laajempaa eurooppalaista seksityönvastaista liikettä, jonka juuret löytyvät 1870-luvun Englannista.⁵³ Moraalireformistien näkökulmasta ohjesääntöinen seksityö, eli järjestelmä, jossa toimintaa säänneltiin (naispuolisten) seksityöntekijöiden pakollisten terveystarkastusten kautta, oli kaksinaismoralistinen sekä sokea asiakkaana käyvien miesten siveysrikkomuksille. Moraalireformistit näkivät seksityön naisia orjuuttavana ilmiönä ja erityisesti seksityöntekijöiden palveluita käyttävät ylempien kansankerrosten miehet itseään häpäisevinä ja moraalista alennustilasta kärsivinä, jotka olivat hyljänneet mieheyden ja asemansa asettamat eettiset velvollisuutensa. Ylempien yhteiskuntaluokkien miesten oli reformistien mukaan suojeltava itseään köyhempiä ja vailla koulutusta olevia sen sijaan, että he olisivat ostaneet näiltä seksipalveluita.⁵⁴

Kunniallinen, esiaviollisista suhteista pidättäytyvä ja halujansa kontrolloiva mies edusti moraalireformisteille ihanteellista mieheyttä. Ideaali mies ei toiminnallaan luonut uhkaa naisille, vaan oli luotettava ja turvallinen sekä velvollisuuksistaan tietoinen yksilö. Korostettuna oli ajatus moraalista tasa-arvosta sekä siveellisestä mieheydestä, jolta odotettiin samaa sukupuolisiveellisyyden tasoa kuin naisiltakin. Kuitenkaan miesten ja naisten ei oletettu olevan samanlaisia, vaan naisten nähtiin olevan luonnostaan korkeampi moraalista ja siten siveämpiä. Sen sijaan seksityötä harjoittava, epäsiiveellisyyteen vajonnut nainen päätyi tässä siiveellisyyden hierarkiassa kaikkein alimmaiseksi. Sukupuolisiveyskeskustelussa korostui perhekeskeisen miehen malli, jossa siiveellisyyden puolesta puhuvat, ylempien säätyjen moraalireformistimiehet näyttäytyivät yhteiskunnallista isällisyyttä harjoittavina kasvattajina huolehtiessaan

⁵¹ Kaihovirta 2014, 177–178.

⁵² Markkola 2014, 134–135.

⁵³ Markkola 2002, 169.

⁵⁴ Markkola 2014, 134–143.

uhasta, jonka seksityö ilmiönä loi perheille sekä siveettömyyteen houkuteltavissa oleville nuorille miehille.⁵⁵

Vastuunkantava isyys ja perheellisyys näyttäytyi keskeisenä myös niissä ihanteissa ja normeissa, joita sekä ylemmät luokat että työväestö asettivat työväenluokkaiselle mieheydelle. Kaihovirran mukaan tämä näkyi esimerkiksi ruukkiyhteisöissä perheellisille työläismiehille annettujen lisien ja etuuskien muodossa, kuten myös siinä, miten työpaikka ruukilla periytyi sukupolvelta toiselle. Omistavan luokan näkökulmasta ihanteellinen työmies oli kunnollinen ja luotettava, josta perheellisyys toimi todisteena. Sen sijaan epäsäännöllistä tai kuljeskelevaa elämäntapaa pidettiin epäilyttävänä.⁵⁶ Työväenliikkeen miesihanteessa korostuivat samat elementit; ihanteellinen työläismies oli työtä vieroksumaton, rehti ja ammattitaitoinen. Itsensä sivistämistä ja pyrkimyksiä kohota yhteiskunnan sosiaalisilla tikkailuilla arvostettiin työväenliikkeen keskuudessa, kuten myös raittiutta. Tämän lisäksi ihanteellisen työläismiehen oletettiin suhtautuvan perheeseen ja isyyteen suojelevasti sekä vastuunsa kantaen.⁵⁷

Aiemmasta poikennut, Euroopassa läpi 1800-luvun kehittynyt, soturimieheys ja siihen kiinteästi kytköksissä ollut nationalistinen sotahenkisyys alkoivat sen sijaan saada jalansijaa Suomessa vasta 1900-luvun puolella poliittisen väkivallan vaihtoehdon rantautuessa aktivistien keskuuteen. Keskeisenä tekijänä mieskansalaisuuden murrokselle oli epäilemättä ensimmäisen maailmansodan myötä opiskelijapiireissä syntynyt jääkäriliike, jonka tavoitteena oli tavalla tai toisella saada Suomi irrotettua Saksan kanssa sotaa käyneestä Venäjämästä.⁵⁸ Vuosina 1915–1916 Saksassa sotilaskoulutusta saaneet ja myöhemmin osana saksalaista armeijaa sotineet vapaaehtoiset jääkärit sekä heistä rakennettu sankarimyitti vaikuttivat merkittävästi niihin mieskansalaisuuden kuvastoihin, joita sisällissodan aikainen valkoinen lehdistö tuotti keväällä 1918.

2.2 Sodassa mieheksi kasvava sankariurho

Miehekkäinä ja komeina ovat reippaat jääkärimme palanneet Saksan kovasta sotakoulusta. Pari kolmekin ankaraa vuotta he ovat siellä olleet tutustumassa mahtavan maailmanvallan aivan erinomaisiin sodankäyntitapoihin, ja ankaraan sotakomentoon. Kokemattomina nuorukaisina monet sinne joutuivat vieraiden ankarien

⁵⁵ Markkola 2014, 153–157.

⁵⁶ Kaihovirta 2014, 179 & 187–191.

⁵⁷ Ahlbäck 2014b, 204.

⁵⁸ Ahlbäck 2018, 222–226.

upseerien komennettaviksi, mutta miehiä heistä siellä kypsytettiin, karaistuneita miehiä, jotka nykyisessä tilanteessa ovat maallemme niin tarpeellisia.⁵⁹

Näin kuvailtiin vasta perustetussa *Valkoinen Suomi* -rintamamieslehdessä Saksaan vapaaehtoisiksi lähteneitä jääkäreitä maaliskuussa 1918. Kahdessa peräkkäisessä numerossa ilmestyneen ja nimimerkin ”K:u” taakse kätkeytyneen kirjoittajan kertomuksissa jääkärien koulutustaipaleesta ja kokemuksista Saksan rintamalla korostuu niin kasvukertomus kuin kuva urheasta ja tiukassakin paikassa sanavalmiista suomalaisesta sotilaasta.⁶⁰ Kujeilevista poikasista vastuuntunteviksi miehiksi kasvavien jääkäreiden kuvaukset muistuttavatkin paikoin poikaista seikkailukertomusta, jossa kovapäiset suomalaissotilaat uskaltavat väittää vastaan saksalaiskouluttajilleen sekä tapella paikallisten merisotilaiden kanssa seurauksista piittaamatta. Anekdoteissa kuvataan nimettömäksi jääviä ”poikia”, jotka sanailevat nokkelasti retkitulien ääressä, ajautuvat kiusallisiin tilanteisiin humalassa ja käyttävät tunnussanana suomenkielistä *perkelettä*. Kuitenkin tosi paikan tullen suomalaiset jääkärit todistavat erinomaisuutensa uskaltautumalla ”vaarallisimmillekin partioretkille”⁶¹ ja juoksuhautoihin.

Valkoisessa Suomessa julkaistujen kirjoitusten sävy muistuttaa monelta osin myöhempää, sisällissodan jälkeistä jääkäri liikkeen muistelua ja historiankirjoitusta, johon jääkäriaktivistit myös itse osallistuiivat. Ahlbäckin mukaan varhaisimmat jääkäri liikkeen historiaa kartoittaneet muistelut keskittyvät nimenomaan liikkeen syntyjuuriin sekä sisällissotaa edeltäneisiin vuosiin Saksassa ja Venäjän vastaisella itärintamalla. Tyypillistä muisteluissa on huumori, joka sävyttää sotilaskoulutuksen ja Saksan armeijassa vietetyn ajan kuvauksia. Keskeistä muisteluissa on kuitenkin myös koulutusajan ankaruuden korostus sekä kertomukset itärintamalla koetusta sodankäynnistä. Sen sijaan jääkäreiden sisällissodan aikainen toiminta jää muistelmissa huomattavasti vähemmälle huomiolle.⁶²

Kummankin *Kun jääkäri kertoo...* julkaisun aikaan suomalaiset jääkärit olivat kuitenkin vasta palanneet Suomeen, pääasiassa 25. helmikuuta Vaasaan saapuneilla kauppalaivoilla, ja heidän organisoinnistaan osaksi valkoisten joukkoja käytiin vielä maaliskuun alussa kiivasta neuvottelua. Jääkäreiden paluun aikoihin oli aloitettu myös ensimmäiset asevelvollisuusjulistukseen pohjautuneet kutsunnat, joissa muodostetut joukot jaoteltiin rintamalle lähteviin ja

⁵⁹ K:u, Kun jääkäri kertoo..., *Valkoinen Suomi* 13.3.1918.

⁶⁰ K:u, Kun jääkäri kertoo..., *Valkoinen Suomi* 13.3.1918 & K:u, Kun jääkäri kertoo..., *Valkoinen Suomi* 14.3.1918.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ahlbäck 2018, 226–227, 233–235.

reserviläisiin.⁶³ Kuvauksissa vasta kootuista joukoista toistuu sama nuoruuden, innostuksen ja suoranaisten riehakkuuden korostus kuin jääkäreitä koskeneissa kirjoituksissa.

Maaliskuun 5. päivänä *Vaasa*-lehden julkaisemassa reportaasissa nimimerkki K.K.-K kuvaillee, kuinka monisatapäinen rintamalle matkaavien joukko saapuu kärrykyödein kokoontumispaikkana toimineelle Seinäjoelle. Kaupungista junalla myöhemmin matkaa jatkavat sotaan lähtijät tai pojat, jollaisiksi heitä reportaasissa kutsutaan ovat, ”iloisia ja isänmaallisen innostuksen valtaamia”⁶⁴. Kuitenkin nuoret matkaajat selvästi tiedostavat jonkin vakavan ja uuden olevan edessä, eikä tunnelmasta puutu ikävän ja jännityksen elementtejä, kuten seuraava lainaus osoittaa:

Niinpä eräästäkin aseman ohi vierivästä härkävaunusta kuului samalla kertaa ainakin kolmenlaista laulua. Yksi kuului vetelevän Anssin Jukkaa, toinen Hahkalan kukontappolaulua ja, ellen erehdy, lauloi kolmas »Tammerkosken sillalla». Johtui mieleeni, että näistä laulajista kukin edusti ehkä entistä syntymäpaikkaansa ja että siis kotipuolen kaipuu näin vakavalla hetkellä ja sotaan lähtiessä purkautui ulos syntymäseutunsa kansallislaulun muodossa --⁶⁵

Sodan seurauksien vakavuus nuorten miesten elämässä siis tunnistetaan ja tunnustetaan sekä *Valkoisen Suomen* jääkäreiden koulutusta koskeneiden kuvausten että *Vaasassa* julkaistun reportaasin kohdalla. Lehdissä myös tuodaan ilmi, että sotaan lähtijät ymmärtävät tilanteeseensa liittyvät uhat ainakin osittain. Kuitenkaan itse pelolla tai sen herättämällä epävarmuudella ei ole sijaa kuvauksissa. Suomalainen sotilas, jääkäri, vapaaehtoinen, tai kutsuntojen kautta rintamalle matkaava, ei lehtien sivuilla pelkää tai epäröi. Hän saattaa turvautua kodista ja kotipaikkakunnastaan muistuttavaan lauluun rohkaisua tai kenties lohtua hakeakseen, mutta pelkoa hän ei näytä. Päinvastoin jääkäreiden kohdalla korostetaan, etteivät he ole ”mitään hätäpoikia, vaan, niin kuin ainakin vakaat suomalaiset, hätäilemättömiä, pelkäämättömiä miehiä”⁶⁶. Rohkeuden ja pelkäämättömyyden kaltaiset ominaisuudet liitetään siis lehtien sivuilla esiintyvään sotilaaseen, kun taas hätäily ja pelkuruus eli ”hätäpoikuus” suljetaan kyseisen roolin ulkopuolelle. Samalla sotilaskuvaan painetaan suomalaisuuden leima. Rohkeat ja tosipaikan tullen mitään pelkäämättömät sotilaat eivät ole keitä tahansa, vaan juuri suomalaisia sotilaita. On sanomattakin selvää, että todellisuudessa pelkoa ja epävarmuutta oli mitä

⁶³ Manninen 1993, 117–118, 156–160.

⁶⁴ K.K.-K., Kun Vaasan pojat vaelsivat rintamalle, *Vaasa* 5.3.1918.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ K:u, Kun jääkäri kertoo..., *Valkoinen Suomi* 13.3.1918.

luultavimmin sotaan matkaavien nuorten miesten keskuudessa. Kuitenkaan osaksi sotilaan ja kansalaisen kuvaa kyseiset inhimilliset tunteet eivät lehdissä juurikaan päässeet.

Sen sijaan jääkäreidenkin kohdalla mainittu poikamaisuuden korostus ja sota kasvattavana kokemuksena on nähtävillä jo helmikuun lopulla nimimerkki K.K.-K.:n sotilasruokalan ja siellä asioineiden kuvauksessa. Kirjoittaja kutsuu ruokalassa syöviä sotilaita jälleen toistuvasti pojiksi sekä kommentoi näiden käytöstä suorastaan nulikkamaiseksi, kun perunankuorintaan komennetut livistävät tehtävistään pilaillakseen silakan kustannuksella sekä piilottaakseen juomalasin täyteen puurokattilaan.⁶⁷ Itse tekstin sävy pysyttelee kuitenkin nuorten lievästä kiusanteosta ja vallattomuudesta huolimatta lempeän huvittuneena, ja K.K.-K. ilmaisee uskovansa nuorten miesten kasvavan ja unohtavan lapsellisen käytöksensä rintamalle päästyään.

Rohkeuden ohella lehtien palstoilla toistuva nuoruus ja sen painotus onkin teema, jota on syytä tarkastella lähemmin. Aineistoon lukeutuvat lehdet kirjoittavat usein nimenomaan pojista ja nuorista miehistä tai peräti nuorista urhoista kuvatessaan valkoisten joukkoja ja niihin kutsuttuja.⁶⁸ Osittain syynä tälle oli epäilemättä valkoisten puolella taistelleiden todellinen ikä. Olihan valkoisten joukkoihin ennen virallisia kutsuntoja lähteneiden joukossa alaikäisiä, eivätkä ensimmäiset väenotoissa palvelukseen astuneet olleet kuin hieman yli kahdenkymmenen.⁶⁹ Jääkärit, joiden tehtävänä oli sodan aikana kouluttaa asevelvollisista muodostettuja joukkoja, eivät olleet juurikaan tätä vanhempia. Suurin osa heistä oli Saksaan lähtiessään ollut kaksissa kymmenissä tai sitä nuorempia.⁷⁰ Kaiken kaikkiaan Suomen sisällissodassa sekä punaisten että valkoisten puolella kaatuneista joka neljäs oli nykymääritelmän mukaan teini-ikäinen.⁷¹

Kuitenkin nuorten miesten ohella valkoisten joukoissa oli myös selvästi varttuneempia miehiä. Asevelvollisuuslain mukaisesti kutsunnat koskivat kaikkia 21–39-vuotiaita ja esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaalla sekä Rovaniemen alueella ensimmäisten väenottojen jälkeen palvelukseen käskettiin myös yli kolmekymmentävuotiaat. Perheellisyys ei myöskään estänyt aina palvelukseen joutumista, vaikka yleiseksi toimintalinjaksi kutsuntalautakunnissa muodostuikin ottaa palvelukseen ensimmäisenä naimattomat ja siten perheen elatusvelvollisuutta vailla

⁶⁷ K.K.-K., Miltä Seinäjoki näyttää, *Vaasa* 26.2.1918.

⁶⁸ Esimerkiksi: Larm., Kotona oleville nuorille miehille, *Ilkka* 1.3.1918; Vapaustaistelu, *Vaasa* 16.2.1918.

⁶⁹ Manninen 1993, 118 & 127.

⁷⁰ Lackman 2009, 50; Ahlbäck 2018, 237.

⁷¹ Tepora 2018, 175.

olevat nuoret miehet.⁷² Joskin kriteerit palveluksesta vapauttamiselle vaihtelivat suuresti ja esimerkiksi Pohjois-Karjalassa vapautuksen saivat kaikki vähintään kahden lapsen isät, kun osassa Vaasan piiriin kuuluneista kunnista perheellisyyttä ei otettu lainkaan huomioon.⁷³ Asevelvollisten vaihtelevista i'istä ja oletetuista perhestatuksista huolimatta aiemmassa luvussa kuvailtu vuosisadan alun perheenisän rooli osana kansalaisuutta ei nouse merkittäväksi osaksi sitä kuvastoa, jota kutsutuista ja jo sotaan lähteneistä rakennetaan. Poikkeuksiakin toki on, kuten helmikuun alussa *Ilkka*-lehdessä julkaistu kirjoitus, jossa isät esiintyvät sekä mahdollisina sotilaina että itse nuorten, ja sotilaskuvastossa siten toistuvampien, sotilaiden isinä:

Isät, lähettäkää rintamale, jokainen poikanne, joka wain kykenee asetta kantaamaan. Jos poikanne wielä owat lapsia, itse, wapauttamaan maata, uhrautumaan poikienne puolesta.⁷⁴

Sotilaisiin viitataan useimmiten perhesuhteita sivuttaessa jonkun poikina tai veljinä, sekä sisaruussuhdetta tarkoittavassa että kansallista yhteenkuuluvuutta painottavassa merkityksessä.⁷⁵ Romanttiseen tai aviolliseen suhteeseen viittaavat nimitykset kuten puoliso, (avio)mies ja sulhanen toistuvat lehtikirjoittelussa myös melko usein.⁷⁶ Joskaan pariskuntien väliset suhteet tai laajemmin muutkaan perhesiteet eivät näyttäytyä hyväksyttävänä syinä asettautua esteeksi miesten rintamalle lähdölle.⁷⁷

Keskeiseksi tekijäksi valkoisten maalaaman mieskansalaisuuden kannalta muodostuikin perhesiteet ylittävä isänmaallinen uskollisuus sekä sen takaama uhrivalmius korkeampien yhteisten tavoitteiden, eli sodan voittamisen, edessä. Lehtikirjoituksissa sotaan lähteviä ylistetään ja heidän katsotaan täyttävän isänmaallista velvollisuuttaan liittymällä sisällissotaan, joka valkoisessa retoriikassa muuntautui vapaustaisteluksi tai -sodaksi. Itse taisteluissa kaatuneet kuvataan kirjoituksissa usein marttyyreina tai sankareina ja heidän hautauksiaan raportoiville kirjoituksille annetaan säännöllisesti palstatilaa kaikissa kolmessa sanomalehdessä.⁷⁸ Toistuvaa on myös tilaisuuksissa pidettyjen muistopuheiden ja sankarihautauspuheiden jälkikäteinen julkaisu, kuten kansanedustaja Bertta Pykälän huhtikuun alussa järjestetyissä hautajaisissa pitämän puheen kohdalla, joka ilmestyi *Vaasassa* paria viikkoa myöhemmin:

⁷² Manninen 1993, 104 & 118.

⁷³ Manninen 1974, 85–86.

⁷⁴ Lippujen alle!, *Ilkka* 8.2.1918.

⁷⁵ Esimerkiksi: F.H., Pohjanmaan naisille, *Ilkka* 6.3.1918.

⁷⁶ Esimerkiksi: -a-ä., Naisille, *Vaasa* 12.3.1918.

⁷⁷ Bertta Pykälä, Suomen naisille, *Ilkka* 1.3.1918.

⁷⁸ Esimerkiksi: Vapaussankarien hautauksia, *Valkoinen Suomi* 17.4.1918; V., Sankarien haudalla, *Ilkka* 13.2.1918.

Nähdessäsi mustien woimien maassa myllertävän, nähdessäsi että idästä tullut turmiollinen tartunta uhkasi kallista kansaamme ja maatamme, et isänmaan onnea walwowana kansalaisena woinut tätä toimettona katsella, waan nuoruudestasi huolimatta riensit tekemään voitawasi. Riensit nuoruuden hehkuwalla innolla pelastamaan maata sen tuhoojain käsistä. Olet tässä työssäsi saanut kalleimpasi uhrata — wihollisen luoti on jalon otsasi läwistänyt. Nuori, toiwo rikas ja lupaawa elämä sammui, mutta se sammui tehtävässä, joka on kylliksi erwokas elämäntehävä warttuneemmallekin miehelle.⁷⁹

Uhriin liittyvä muistelu ja uhrautumisen ihannoiti olikin toistuva teema valkoisten keskuudessa niin sisällissodan aikana kuin sen jälkeen. Kyse on Tuomas Teporan mukaan laajemmasta Euroopassa ensimmäisen maailmansodan aikaan vallinneesta ilmiöstä, joka näyttäytyi Suomen sisällissodan osapuolten kohdalla vapaaehtoisuuden korostumisena. Siinä, missä punaisten puolella työväenluokka omasta näkökulmastaan uhrautui vapautuakseen vallankumouksen kautta riistäjistään ja oikaistakseen väkivalloin kokemansa yhteiskunnalliset epäoikeudenmukaisuudet, sävytti valkoisten uhrinajattelua romanttinen käsitys uskonnollisia merkityksiä saaneesta itsenäistymistaistelusta, jossa sotasankankarit uhrasivat itsensä maan vapauden edessä. Nuoret, sodassa kaatuneet sotilaat vertautuivat valkoisten ajattelussa, jos ei suoranaisesti länsimaisen uhriretoriikkaan keskiössä olleeseen Kristukseen, niin ainakin yhtä lailla Raamatusta löytyvään, esikoispojan uhraamisesta kertovaan Abrahamin ja Iisakin tarinaan. Syitä ja perusteluita uhrautumiselle haettiin usein kristinuskosta, jonka tarinoissa esiintyvään, kohti luvattua maata matkaavaan, Israelin valittuun kansaan valkoiset rinnastivat itsensä.⁸⁰ Samaistumista ja sodan uskonnollista tulkintaa edistivät epäilemättä luterilaisen kirkon valkoisten puolelle asettuminen sekä lähentyminen sodan aikana suojeleuskuntaliikkeen kanssa.⁸¹

Dosentti Niko Huttusen mukaan punaisten kapina sai sekä valkoisten että punaisten keskuudessa apokalyptisia merkityksiä. Osalle punaisista vallankumousyritys ja syttynyt sota näyttäväivät osana suurta sosialistista maailmanvallankumousta, jonka lopputulemana olisi työväen valta sekä Luvattuun maahan verrannollinen, vallankumouksen seurauksena syntyvä uusi maailma. Valkoisen puolen apokalyptisissa sodantulkinnnoissa punaiset saivat taas itse Johanneksen ilmestyskirjassa esiintyvän pedon muodon, jota vastaan valkoiset taistelivat siunattuina Jumalalta saadulla oikeudella.⁸² Tätä tulkintaa tuki varmasti punaisten joukkojen

⁷⁹ Bertta Pykälä, Reino Kiwisen muisto, *Vaasa* 22.4.1918.

⁸⁰ Tepora 2018, 145–147, 160–161; Huttunen 2010, 187.

⁸¹ Siironen 2012, 55.

⁸² Huttunen 2017, 218–221.

kirkkoihin kohdistamat tuhopoltot ja niiden yritykset kuten myös kymmenkunta punaisten surmaamaa kirkonmiestä, joiden paisuteltua määrää ja dramatisoituja kohtaloita valkoinen lehdistö hyödynsi punaisia demonisoivassa propagandassaan.⁸³

Useimmiten sunnuntaisten kirkonmenojen yhteydessä suoritetuista sankarihautauksista pappeiden pitämine siunauksineen muodostui valkoisille kansallisia juhlia, joissa sodassa kaatuneet vainajat symboloivat niin paikallistasolla kuin kansallisestikin tehtyä uhrausta.⁸⁴ Sisällissotaa Iisalmen kautta tutkinut Miika Siironen luonnehtii tilaisuuksia yhteisöllisiksi tapahtumiksi, jotka poikkesivat rauhanajan yksityisluontoisista hautauksista, ja joiden rituaaleihin suojeluskunnat toivat sotilaalliset erityispiirteensä.⁸⁵ Sotilaalliset rituaalit sekä hautajaisten kansallinen taso näkyvät myös lehtien palstoilla, joissa tilaisuuksia luonnehditaan paikallisten surujuhliksi sekä haudan lepoon laskettavia vainajia lunnaksi, jotka (valkoisen) Suomen on vapaustaistelussaan maksettava.⁸⁶

Raamatullisten ja uskonnollisten merkitysten ohella valkoiset pyrkivät linkittämään käynnissä olleen sodan usein viitattuun, mutta kaiken aikaa epätarkasti määriteltyyn menneisyyteen. Pyhimysmäisesti marttyyreina kuolevien nuorten miesten ohella lehdissä toistuvat kuvaukset tarkemmin nimeämättömistä esi-isistä, joiden miekka kädessä suorittamaa kotien puolustusta ja sotimista valkoiset katsoivat jatkaneensa sisällissodassa.⁸⁷ Kyse oli eräänlaisesta jatkumosta, kuten Bertta Pykälän maaliskuun 1. päivänä *Ilkka*-lehdessä julkaistusta kirjoituksesta voi tulkitä, jossa sekä menneisyyden että nykyhetken suomalaiset maksoivat uhrauksin kansallisesta olemassaolostaan. Samassa kuussa ilmestynyt *Valkoinen Suomi* taas esittää kansallisen olemassaolon asiana, jonka esi-isät olivat jättäneet todellisille perillisilleen, valkoisille, joiden katsotaan ansainneen tittelin ikaikaisen vihollisen kanssa yhteistyöhön houkuteltuja punaisia paremmin.⁸⁸ Esi-isiin sekä näiden tekoihin viittaamalla valkoiset pyrkivät rakentamaan itselleen ja suomalaisuudelle menneisyyden hämäriin yltävää historiaa, johon valkoisen kansallisen identiteetin saattoi nojata. Samalla lehtikirjoituksissa piiryy kuva ajassa muuttumattomasta soturimieheydestä, johon sekä jo menneiden sukupolvien miehet että heidän valkoisten joukkoihin kuuluvat jälkeläisensä lukeutuvat.

⁸³ Huttunen 2010, 194–198.

⁸⁴ Tepora 2018, 157 & 160.

⁸⁵ Siironen 2012, 55.

⁸⁶ Lapuan sankarien hautajaiset, *Ilkka* 24.4.1918.

⁸⁷ Esimerkiksi: Bertta Pykälä, Suomen naisille, *Ilkka* 1.3.1918; Väinö Lausas, Mihin nykyhetki velvoittaa?, *Valkoinen Suomi* 29.3.1918; Yrjö A. Kemppainen, Suomen vapauttaminen ja Venäläisvaara, *Valkoinen Suomi* 20.3.1918.

⁸⁸ Yrjö A. Kemppainen, Suomen vapauttaminen ja Venäläisvaara, *Valkoinen Suomi* 20.3.1918.

Vastakohtana tälle mieheydelle muodostavat punakaartilaiset sekä niin punaisiin vapaaehtoisiksi liittyneet että maassa Venäjän vallan jäljiltä olleet venäläissotilaat, jotka ryhminä sulautetaan lehtien palstoilla usein yhteen yhdeksi epämääräiseksi viholliseksi. Sotapropagandassaan valkoiset maalasivat vihollisestaan kuvaa julmana ja aggressiivisena olentona, jonka tekojen kauheus ja moraalittomuus toimi oikeutuksena heidän omille teoilleen. Lintusen mukaan vihollisen epäinhimillistäminen oli oleellinen osa viholliskuvan rakennusta.⁸⁹ Liittäessään viholliseensa epäinhimillisiä piirteitä, kuten kuvatessaan tätä pedoksi susimaisine hampaineen,⁹⁰ valkoiset rakensivat samalla eroa itsensä ja vastapuolen välille. Kyse oli toiseuden tuottamisesta eli toiseuttamisesta, jossa punaiset edustivat yhteisön ulkopuolelle aktiivisesti suljettua ja siitä perustavanlaatuisesti eroavaa toista.⁹¹ Valkoisten hahmottelema vihollinen, oli tämä sitten sosialistien kapinaan kiihottama punakaartilainen, venäläinen bolševikki tai viimeksi mainitun kanssa liittoutunut ja maansa pettänyt kansalainen, esiintyy kirjoituksissa ennen kaikkea moraalittomana toimijana ja Suomen olemassaoloa uhkaavana rikollisena.⁹² Toisin sanoen viholliskuva toimii vastakohtana valkoisille itselleen, jotka katsovat edustavansa lehtikirjoittelussa laillista yhteiskuntajärjestystä, oikeudenmukaisuutta sekä Suomen oikeaa kansaa. Vaasassa ilmestyneissä lehdissä sodan vastapuoleen viitataan usein punaisten ja punikkien ohella ”ryssinä” tai ”punaryssinä”, eli nimityksin, jotka luovat vastapuolesta mielikuvaa vähemmän suomalaisena.

Lehtikirjoittelua tarkastellessa ei olekaan aina selkeää kenet lehtiin kirjoittaneet valkoiset käsittivät vihollisikseen. Siinä, missä *Vaasa*-lehti julisti helmikuun alkupuolen numerossaan viholliseksi keskenään liittoutuneen suomalaisen ryövärin ja venäläisen murhamiehen, esitti nimimerkki Työläinen samaisessa lehdessä taistelun toisen osapuolen punaiseksi sortovallaksi sekä isänmaan pettureiksi vain muutamaa päivää myöhemmin.⁹³ Turo Mannisen tutkimuksista käykin ilmi, etteivät käsitykset vihollisesta tai sodan luonteesta olleet suinkaan identtiset tai muuttumattomat valkoisten sota-ajan lehdistössä. Vaikka suoranaiset väitteet Suomen ja Venäjän välisestä sodasta jäivätkin marginaalisiksi verrattuna sisällissodasta esitettyihin muihin tulkintoihin, piirsivät valkoisessa Suomessa ilmestyneiden lehtien pääkirjoitukset enimmäkseen kuvaa sodasta vapaustaisteluna. Erityisesti Pohjanmaalla ilmestyneissä lehdissä vapaustaistelu ja -sota olivat toistuvammin käytössä kuin sodan sisäistä luonnetta korostavat

⁸⁹ Lintunen 2015, 42.

⁹⁰ Näköaloja Raudun valloitetulta asemalta, *Valkoinen Suomi* 17.4.1918.

⁹¹ Lintunen 2015, 42–43.

⁹² Manninen 1982, 164–166, 178–179.

⁹³ Vapaustaistelu, *Vaasa* 9.2.1918; Työläinen., Kirje valkokaartille Kainastolta, *Vaasa* 14.2.1918.

käsitteet. Sen sijaan Itä-Suomessa ilmestyneet lehdet suosivat sodan alussa useammin veljes- ja sisällissodan kaltaista käsitteistöä kuin esimerkiksi vapaustaistelu-termiä.⁹⁴

Onkin varteen otettavaa huomioida, kuinka valkoinen propaganda hyödynsi venäläisiä kohtaan koettua kaunaa ja ennakkoluuloja luodessaan mahdollisimman negatiivista kuvaa vihollisestaan. Paikoitellen lehtikirjoittelussa on merkkejä niin rodullistamisesta kuin rotuajattelustakin. *Valkoisen Suomen* maaliskuun loppupuolella ilmestyneessä numerossa Yrjö A. Kemppainen väittää ”slaavilaisen rodun” houkutelleen ”punaryssät” liittoon kanssaan sodassa Suomen kansanvaltaa vastaan.⁹⁵ Nimimerkin H.K.-o. taakse kätkeytynyt *Kalevan* entinen päätoimittaja Heikki Kokko puolestaan luonnehtii samaisen lehden huhtikuun numerossa punaisia heikoksi vereksi, joka uhkaa suomalaista ”rotua”.⁹⁶ Sen sijaan lähemmäksi antisemitismia ehtii *Ilkkaan* kirjoittanut A. Rentola helmikuuisessa Pyhä sota -nimisessä tekstissään, leimatessaan punaisten sotateimet ja niiden motiivit ”juudalaisten Trotskin ja Leninin” hengeksi.⁹⁷

Raamatun käyttöä sisällissodassa tutkinut Huttunen huomauttaa juutalaisvastaisuuden olleen läsnä myös valkoisen lehdistön levittämässä ja monilta osin keksityissä tarinoissa pappien surmista. Muun muassa *Valkoisessa Suomessa* julkaistussa E. Lindholmin valavelvollisen raportissa kuvataan, kuinka allekirjoittanut tykistöosaston päällikkö olisi itse omin silmin nähnyt kahden punaisten raa’asti surmaamien pappien ruumiit.⁹⁸ Raportti vilisee graafisia yksityiskohtia vainajille tehdystä väkivallasta aina alttarilla suoritettuun ristiinnaulitsemiseen, jonka uhriksi G. Lindholmin mukaan oli joutunut Mouhijärven kirkkoherra. Ristiinnaulitsemisen mainitsee myös *Ilkka* huhtikuun lopulla julkaistussa pikku-uutisessaan, joskin surmatun kirkonmiehen väitetään tällä kertaa olleen virassa Längelmäellä.⁹⁹ Todellisuudessa yksikään pappi ei kuollut sisällissodan aikana ristiinnaulittuna, vaikka useampi pappi kokikin loppunsa punaisten käsissä sotakuukausien aikana.¹⁰⁰ Sen sijaan hengellisissä tehtävissä toimineiden ristiinnaulitseminen ja kirkon alttarin häpäisy tuo monessa suhteessa mieleen keskiajalla kehitellyt antisemitistiset kauhukertomukset juutalaisista rituaalimurhia tekevinä ja ehtoollista pilkkaavina hirviöinä, joilla on tapana lävistää uhrinsa krusifiksi asentoon.¹⁰¹

⁹⁴ Manninen 1982, 145–149, 176.

⁹⁵ Yrjö A. Kemppainen, Suomen vapauttaminen ja Venäläisvaara, *Valkoinen Suomi* 20.3.1918.

⁹⁶ H.K.-o., Ihminen on jalostettava, *Valkoinen Suomi* 6.4.1918.

⁹⁷ A. Rentola, Pyhä sota., *Ilkka* 27.2.1918.

⁹⁸ G. Lindholm, Punaryssäin hirmutyöt, *Valkoinen Suomi* 28.4.1918.

⁹⁹ Surmattuja pappeja, *Ilkka* 24.04.1918.

¹⁰⁰ Huttunen 2010, 196–197.

¹⁰¹ Huttunen 2010, 202.

Lehdissä esiintyvän rodun jalostuksesta haaveilun sekä eri ihmisryhmien kategorisoinnin taustalla vaikuttivat epäilemättä laajemmin 1800-luvun lopulta lähtien Euroopassa levinneet ja erityisesti 1900-luvulla laajasti suosiota saaneet sosiaalidarvinistiset ajatukset, jotka yhdistettyinä yhtä lailla laajasti suosiota saaneisiin nationalistisiin liikkeisiin, saivat huomion kääntymään eri puolilla Eurooppaa kansakuntien sisäiseen ”rodulliseen” puhtauteen. Viimeksi mainittu nähtiin eurooppalaisen rasismin historiaa tutkineen Neil MacMasterin mukaan valtion ulkoista vahvuutta varmistavana tekijänä mahdollisissa konfliktitilanteissa. Kyseinen pakkomielteinen suhtautuminen kuviteltuihin ”ihmisrotuihin” esiintyi vahvimmillaan poliittisena antisemitisminä, joka kasvatti suosiotaan vuosisadan vaihteessa niin Iso-Britannian ja Ranskan kaltaisissa teollistuneissa valtioissa kuin Itä-Euroopassakin. Saksassa ja Itävallassa, joissa juutalaisvastaisuus ja eugeniikka kietoutuivat myöhemmin yhteen natsiaatteessa erittäin kohtalokkain seurauksin, antisemitistiset aatteet olivat ulottaneet vaikutuspiirinsä muun muassa nationalististen järjestöjen kautta lähes kaikkialle yhteiskuntaan ensimmäisen maailmansodan syttyessä.¹⁰² Joskaan vuosisadan vaihteessa juutalaiset eivät olleet vielä saksalaisnationalististen järjestöjen varsinainen pääkohde.¹⁰³

Syy pohjanmaalaisissa lehdissä esitetyille ”rotu-” ja slaaviviittauksille saattaakin löytyä nimenomaan saksalaisesta, ensimmäisen maailmansodan aikaisesta, sotapropagandasta, jota jääkärit ja aktivistit salakuljettivat Suomeen. Turo Manninen nostaa väitöskirjassaan esille muun muassa saksalaiseen maailmansodan aikaiseen propagandaan voimakkaasti vaikuttaneen Alldeutscher Verbandin¹⁰⁴, jonka kanssa vuonna 1916 Berliiniin propagandatoimiston perustaneet suomalaisaktivistit tekivät yhteistyötä. Antisosialistinen sekä antisemitistinen, 1890-luvulla perustettu, yleissaksalainen liitto nojasi ideologiassaan ajatukseen kansakunnasta homogeenisenä ryhmänä, jonka hengissä selvitäkseen oli koostuttava samaan ”rotuun” kuuluvista sekä keskenään saman kielen ja kulttuurin jakavista kansalaisista. Vähemmistöt, jotka poikkesivat kapeasta ja homogeenisestä kansalaikäsitelmästä, sen sijaan jätettiin ajattelussa kansakunnan ulkopuolelle jopa siinä määrin, että heidät hahmotettiin ideologian kannattajien keskuudessa varsinaisen kansan olemassaoloa uhkaaviksi vihollisiksi.¹⁰⁵ Erityisen nihkeästi Alldeutscher Verband suhtautui, antislaavilaista diskurssia Saksassa tutkineen Sylvia Jaworskan mukaan, puolankieliseen vähemmistöön, jota se luonnehti propagandassaan muun muassa Saksan kansan ruumista runtelevaksi vieraaksi vereksi ja siten poistettavaksi ainekseksi. Liitto

¹⁰² MacMaster 2001, 24–25, 86–87, 102 & 141.

¹⁰³ Jaworska 2011, 443–444.

¹⁰⁴ Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa myös nimellä Pan-German League.

¹⁰⁵ Manninen 1982, 17–18; Jaworska 2011, 442.

sekä saman ideologian jakaneet aikalaiset hahmottelivat propagandassaan saksalaisista ”herrarotua”, jonka alapuolelle puolalaiset vähemmän kehittyneine kulttuureineen sijoittuivat.¹⁰⁶

Olisikin erittäin houkuttelevaa linkittää valkoisissa lehdissä esitetyt rotuviittaukset ja antislaavilaista diskurssia levittänyt yleissaksalainen liitto suoraan toisiinsa. Edustavathan itä, venäläiset ja lähes venäläisiksi valkoisessa lehtikirjoittelussa muuttuvat punaiset suoranaista raamatullista pahuutta siinä, missä saksalaiset nähdään ”kulttuuriveljinä” ja sankarijoukkona, joille on taattava vapaa pääsy Pietariin.¹⁰⁷ Yhteyden näkemiseen kannustavat myös kansanedustaja Pykälän Reino Kivisen muistolle omistaman puheen kaltaiset tekstit, joissa venäläisiin viitataan idästä tulleen turmiollisena tartuntana tai kaiken tuhoavana punaisena vyörynä, joka on työnnettävä takaisin sinne mistä oli tullutkin.¹⁰⁸

Kuitenkaan liian suoria johtopäätöksiä saksalaisen propagandan ja valkoisten lehtikirjoitusten samankaltaisuudesta ei ole kannattavaa vetää. Kuten Turo Manninen huomauttaa niin hyvän ja pahan välinen kamppailu, pyhä sota -ilmauksen viljely kuin vihollisen leimaaminen alkukantaiseksi raakalaiseksi olivat toistuvia teemoja jokaisen suurvallan tuottamassa sotapropagandassa maailmansodan aikana. Suomessa, joka oli vielä hetki sitten kuulunut Venäjän keisarikuntaan, oli läpi maailmansodan ensimmäisten vuosien painettu lehtien sivuille niin venäläistä kuin myös englantilaista propagandaa.¹⁰⁹ Epäilemättä myös näiden maiden tavoilla rakentaa viholliskuvaa ja oikeuttaa omia sotatoimiaan oli vaikutuksensa siihen, miten valkoiset keväällä 1918 sotaansa sanoittivat.

¹⁰⁶ Jaworska 2011, 442–443 & 449–450.

¹⁰⁷ Jaworska 2011, 442–443 & 449–450;
Vääriä syytöksiä, *Vaasa* 3.4.1918.

¹⁰⁸ Bertta Pykälä, Reino Kivisen muisto, *Vaasa* 22.4.1918

¹⁰⁹ Manninen 1982, 15–17.

3 Sota sukupuolittuneen kansalaisuuden näyttämönä

3.1 Tutussa roolissa toimiva naiskansalainen

Minä odotan Suomen naisilta apua armeijan monien kipeiden tarpeiden tyydyttämisessä, kuten sairashoidossa, vaatekappalten valmistuksessa, kodin ja konnun hoitamisessa ja niiden lohduttamisessa, jotka ovat rakkaimpansa menettäneet. Sotaista kamppailua rintamalla pidän sitä vastoin miehen yksinomaisena oikeutena ja velvollisuutena.¹¹⁰

Mannerheimin, laajasti valkoisessa lehdistössä levitetty, kannanotto naisten aseistautumiskysymykseen edustaa paljolti niitä yleisiä näkemyksiä naisten sota-ajan tehtävistä ja rooleista, jotka vallitsivat porvarillisten lehtien sivuilla kevättalvella 1918. Kannanottoa oli edeltänyt lyhyt, vaasalaisiinkin lehtiin päätynyt, innostuksen kausi, jonka aikana eri puolilla valkoista Suomea oli esiintynyt kiinnostusta naisten aseellista kouluttautumista sekä sotilaalliseen toimintaan osallistumista kohtaan.¹¹¹ Vasta edellisellä viikolla *Ilkka* oli julkaissut nimimerkillä ”Nainen” allekirjoitetun mielipidekirjoituksen, jossa sekä puolustettiin naisten oikeutta osallistua miesten tavoin ”isänmaanrakkaudesta” käynnissä olleeseen sotaan että nostettiin esimerkiksi muita paikkakuntia, joilla naisten järjestäytyminen oli jo alkanut.¹¹² Kuitenkin maaliskuun alkupuoliskolla julkaistu ja naisten aseelliseen toimintaan kielteisesti suhtautunut julkilausuma tyrehtytti Vaasassakin virinneen innostuksen ja keskeytti jo aloitetut toimet vapaaehtoisten naisten aseistamiseksi.¹¹³

Ajatus naissotilaista oli ilmeisen vastenmielinen muillekin kuin Mannerheimille. Jo paria päivää ennen tämän ulostuloa, *Valkoinen Suomi* oli julkaissut tekstin, jossa se sekä referoi muiden lehtien kirjoituksia aseistautumiskysymyksestä että esitti oman jyrkän mielipiteensä aiheesta. Otsikon ”Naisten tehtävä. Naispataljoonien muodostamisaikeet” alle painetussa jutussa anonymi kirjoittaja ilmoittaa paheksuvan sekä koulutusta haikailevien naisten pyrkimyksiä että niitä viranomaisia, jotka ovat suhtautuneet asiaan myönteisesti. Itseasiassa kirjoittaja ei pidä ajatusta naissotilaista pelkästään sopimattomana vaan suorastaan uhkana valkoisten sotamenestykselle naisten unohtaessa paikkansa muonitus- ja vaatetustehtävissä.¹¹⁴ Samoilla linjoilla oli myös *Vaasa*-lehteen kirjoittanut nimimerkki ”-a.-ä-”, jonka 12. maaliskuuta julkaistussa tekstissä naisten harjoittama väkivalta (osana sotatoimia) leimataan

¹¹⁰ Naispataljoonat. Oulun kirje, *Valkoinen Suomi* 13.3.1918.

¹¹¹ Hoppu 2017, 17–24.

¹¹² Nainen, Naisille, *Ilkka* 6.3.1918.

¹¹³ Hoppu 2017, 20 & 25.

¹¹⁴ Naisten tehtävä. Naispataljoonien muodostamisaikeet., *Valkoinen Suomi* 10.3.1918.

suorastaan luonnottomaksi. Viimeksi mainittua -a.-ä. perustelee ”jokaisessa naisessa uinuvalla äidintunteella”, joka nousee kapinaan sotilaaksi ryhtymistä vastaan.¹¹⁵

Vaasalaislehdissä julkaistuissa kielteisissä kannanotoissa on nähtävillä jo tässäkin tutkielmassa aiemmin tarkastellut vuosisadan vaihteen käsitykset sukupuolesta sekä sukupuolisidonnaisista rooleista ja tehtävistä. Tutkija Anna-Liisa Räisänen mukaan kyseinen, aikakaudelle tyypillinen, ajattelutapa hahmotti sukupuolet toisiaan täydentäviksi vastinpareiksi, joiden sukupuolispesifit ominaisuudet toimivat perusteina kaksijakoiselle järjestelmälle sekä siihen sisältyville miesten ja naisten eriytetyille elämämpiireille ja tehtäville. Siinä, missä mieheys nähtiin tämän ajattelun mukaisesti edustavan aktiivisuuden ja luovuuden kaltaisia ominaisuuksia, naiseus liitettiin ennen kaikkea suojaavuuteen, säilyttävyyteen ja passiivisuuteen; toisin sanoen hoivaan ja hellyyteen viittaaviin piirteisiin.¹¹⁶ Naisen luonnollisena tehtävänä ja kutsumuksena nähtiin äitiys ja lastenhoito.¹¹⁷ Jopa siinä määrin, että naisten astuessa kodin ulkopuoliseen maailmaan ja pyrkiessä vaikuttamaan yhteiskunnallisella tasolla kansalaisina, näiden oli toimittava tässäkin yhteydessä hoivaan ja huolehtimiseen erikoistuneessa yhteiskunnallisen äidin roolissa.¹¹⁸ Mahdolliset, miehiseksi miellellylle alueelle astuvat, naissotilaat sopivat huonosti muun muassa porvarillisten naisyhdistysten ajamaan käsitykseen naisesta yhteisön moraalisenä selkärankana, jonka tehtävä oli harjoittaa äitiyttä joko kodin piirissä tai toimia yhteiskunnallisella tasolla rauhaa rakentavana lohduttajana.¹¹⁹ Ei ihme, että valkoista lehdistöä ja sen sivuilla kirjoittaneita toimijoita korpesi.

Aseistautumisen sijasta naisia kehoitettiin keskittämään tarmonsä sukupuolelle ”luontaisemmiksi” katsottuihin tehtäviin kuten vaatteiden valmistukseen. Sekä *Ilkassa* että *Vaasassa* helmikuun lopulla julkaistussa vasta perustetun intendentuurin ilmoituksissa vedottiin ”Suomen naisiin”, jotta nämä muodostaisivat omilla kotipaikkakunnillaan komiteoita huolehtimaan talkoohengessä toteutetusta vaatteiden valmistuksesta.¹²⁰ Tarve alusvaatteiden ja sukien mutta myös päällystakkien ja jalkineiden kaltaisille vaatekappaleille ja varusteille oli epäilemättä kova, sillä sotaa käytiin talvipakkasilla eivätkä valkoisten puolelle jääneet tehdaslaitokset kyenneet tuottamaan kaikkea tarvittavaa.¹²¹

¹¹⁵ -a.-ä., Naisille, *Vaasa* 12.3.1918.

¹¹⁶ Räisänen 1995, 143–145.

¹¹⁷ Räisänen 1995, 202–203.

¹¹⁸ Esimerkiksi: Rantalaiho 1994, 22.

¹¹⁹ Räisänen 1995, 202; Sulkunen 1987, 162–167.

¹²⁰ Naiset Walmistamaan waate tawaroita, *Vaasa* 23.2.1918; Suomen Naisille!, *Ilkka* 25.2.1918.

¹²¹ Latva-Äijö 2004, 51.

Naisten talkoohengessä harjoittama vaatteidenvalmistustyö näyttää muodostuneen lehtien sivuilla, paitsi suosituksi, niin sosiaalisesti hyväksytyksi tavaksi osallistua sotaponnistuksiin. Erilaisten vaatekappaleiden tekoon kehottavien ilmoitusten ohella lehdissä julkaistiin kiitteleviä ja ylistävien sävyisiä kirjoituksia naisista, jotka olivat osallistuneet yhteiseksi katsottuun ponnistukseen. Sekä *Ilkassa* että *Vaasassa* ilmestyi maaliskuussa peräti peräkkäisinä päivinä hyväksyvin sanakääntein kuorutetut kuvaukset erillisistä tapahtumista, joissa kummassakin oli kyse kymmenien naisten kokoontumisesta yhteen kotipaikkakunnillaan tarkoituksenaan valmistaa lämpimiä vaatteita sotaan lähteville.¹²² Molemmissa artikkeleissa mainitaan, että vaatetavaran materiaalit oli hankittu lahjoitusten kautta, mikä itsessään antaa osviittaa paikallisen yhteisön hyväksynnästä toiminnalle.

Vaatettamisen ohella soveliaiksi tavoiksi osallistua käynnissä olleeseen sotaan, astumatta kuitenkaan sotimisen miehelle kentälle, muodostuivat erilaiset huoltotehtävät, joista erityisesti sairaanhoito, majoitus ja muonitus muotoutuivat naisten pääalueiksi. Kyseisissä tehtävissä naiset liikkuivat miesten mukana ja esimerkiksi muonitustehtävissä toimineiden oli Lintusen mukaan pystytettävä kanttiininsa aivan rintamalinjojen taakse; sinne minne valkoisten joukotkin olivat keskitetty.¹²³ Tarkastelluissa lehdissä naisten mukana olo tuodaan esiin, joskin usein melko lyhyesti. Seinäjoella joukkojen saapumista seurannut ja *Vaasa*-lehteen siitä raportoinut K.K.-K. mainitsee erikseen muutaman kenttäpukuisen naisen läsnäolon matkalaisten joukossa. Kuin lukijoidensa hämmennystä ja mahdollista paheksuntaa ennakoiden kirjoittaja selventää naisia *luonnollisesti* tarvittavan ruuanlaittajina ja sairaidenhoitajina sekä lisää näiden kasvoilla säteilleen ”eheän isänmaallisen innostuksen”.¹²⁴

Muonitus- ja sairaanhoitotehtävissä työskennelleisiin valkoisen puolen naisiin suhtauduttiin yleisesti lehtien sivuilla myönteisesti ja kunnioittaen. Nimettömissä tai nimimerkin takaisissa kirjoituksissa sävy on suorastaan kiitollinen, kuten maaliskuun alussa *Ilkkaan* maaseudun miesten kiitokset Vaasan naisille välittänyt teksti osoittaa.¹²⁵ Lyhyessä, lehden jälkimmäiselle sivulle painetussa kirjoituksessa nimetön kynäilijä kertoo suojeluskuntalaisten miesten pistäneen merkille emäntinä haastavissa olosuhteissa toimineiden naisten työn tason ja tahtoneen tämän myös julkisesti tunnustaa. Emännöinti rinnastetaan tekstissä sotavelvollisuudeksi siinä, missä miesten sotiminenkin ja viimeksi mainitut esitetäänkin kuin toisiaan täydentävinä ja

¹²² Tuomiokylän naiset, *Ilkka* 4.3.1918; Vimpelistä, *Vaasa* 5.3.1918.

¹²³ Lintunen 2018, 183.

¹²⁴ K.K.-K., Kun Vaasan pojat vaelsivat rintamalle, *Vaasa* 5.3.1918.

¹²⁵ Vaasan naisille, *Ilkka* 6.3.1918.

tukevina tehtävinä, jotka eri sukupuolet suorittavat toisiaan ajatellen. Kuitenkin tekstiin sisältyy piikki: Kirjoittaja tahtoo tehdä tiettäväksi, etteivät vuolaat kehut ja lupaukset ”miehisen asevelvollisuuden kantamisesta” koske kaikkia naisia, vaan ulkopuolelle rajataan tarkemmin selittämättä ne naiset, joiden ”hiusten ajelusta on ollut kysymystä”.¹²⁶ Epäselväksi jää, viitaaako kirjoittaja kommentillaan lyhyt tukkaiisiin naisiin ylipäättään vai kenties niihin valkoisiin naisiin, joiden kiinnostus aseistautumista kohtaan aiheutti samoihin aikoihin pahennusta eripuolilla valkoista Suomea. Ainakin *Ilkan* toimituksessa maaseudun miesten kiitokset ovat sijoitettu naisjoukkojen perustamista puoltaneen nimimerkki ”Naisen” vetoamuksen kanssa vie-rekkäisille palstoille.

Naisten järjestäytyminen vaatehuollon ja muonituksen kaltaisten huoltotehtävien ympärille osana valkoisten sotatoimia muistutti monilta osin sitä kansalaisperheenemännyyden tai yhteiskunnallisen äitiyden ihannetta, joka oli syntynyt keskiluokkaisen sivistyneistön parissa edellisvuosisadalla. Erityisesti naisasialiikkeen keskuudessa perheenemännyyden, jossa nainen otti vastuun niin kotitaloudesta, lastenkasvatuksesta kuin myös mahdollisten palvelijoiden sivistämisestäkin, katsottiin olevan naisten kansalaisvelvollisuus. Ihanne ei sulkenut ulkopuolelleen edes naimattomia naisia, joille tahdottiin koulutuksen kautta mahdollistaa työskentely ja elannon hankinta naisille sopivaksi katsotuissa tehtävissä.¹²⁷ Tarkastelluissa vaasalaisissa lehdissä rakentuva kuva valkoisesta naiskansalaisesta korostaakin väsymättömästi puurtavaa perheenemäntää, joka onnistuu sekä täyttämään sotaan lähteneen miehen jättämän aukon kotitalan töissä, hoitamaan omat askareensa että osallistumaan yhteiseen joukkojen hyväksi tehtävään työhön:

-- Kun miehet ovat aseissa täytyy naisten entistäkin, huolekkaammin hoidella kotiteja, tulewia kansalaisia, karjaa, ja elämää yleensä. Heidän pitkät päivätyönsä ovat käyneet ja käyvät yhä pyöreämmiksi. Mutta nainen, ei ainakaan pohjalainen nainen walita. Wäsymys on hänelle wieras säännöllisissäkin oloissa, kuinka hän sitä tuntisi nyt kun isänmaan suuri asia, suurin asia maanpäällä, kutsuu häntäkin työhön miehensä, weljensä tai poikansa rinnalla.¹²⁸

Ahkeruuden ohella myös perheenemännyyden ideaaliin kuulunut sivistäjän rooli nousee kirjoituksissa esiin. *Ilkan* Suomen Maatalousseurain keskusliiton kirjoituksia -nimisen juttusarjan viidennessä osassa Liitto ilmoittaa aloittavansa avustusten jaon maanviljelysseuroille, jotta nämä järjestäisivät kotitalous- ja kasvitarhan hoitoon liittyvää neuvontaa elintarvikepulan

¹²⁶ Vaasan naisille, *Ilkka* 6.3.1918.

¹²⁷ Räisänen 1995, 116–119.

¹²⁸ L.H., Suomen naiset vapaustaistelussa, *Ilkka* 8.2.1918.

helpottamiseksi. Aihepiirin arvellaan olevan tärkeä eritoten naisille, jotka toisaalta toimivat kotitalousneuvojina varmistaen valistavalla työllään siten elintarvikkeiden riittävyttä, toisaalta näyttävät ahkerina kodinpitäjinä esimerkkiä muille säästäväisyydessään.¹²⁹ Maatalousseurain keskusliitto olettaa siis muidenkin kuin pelkästään palkattujen neuvojanaisten toimivan jonkin asteisina valistajina tai yhteisön moraalisisena selkärankoina ruokapulaan liittyvissä kysymyksissä.

Toisin kuin sotasankarien kohdalla, joiden kuvauksissa korostuu toistuvasti nuoruus ja poikamaisuus, naisten nuori ikä tai tyttömäisyys ei nouse teksteissä juurikaan esiin. Naisiin viitataan toki äidin ja vaimon ohella myös sisarina ja morsiamina sekä harvakseltaan tyttärinä, mutta usein lehdissä esiintyvät naiset ovat melko kypsän oloisia. Syyt lehdissä esiintyvälle kahtiajaolle, jossa ikä ikään kuin sukupuolittuu sankaripoika- ja perheenemäntäkuvastoissa, löytyvät kenties perhesuhteista. Valkoiset lehdet, jotka suosivat kirjoituksia pelottomista sotasankareista ja marttyyrin lailla maansa puolesta kuolleista nuorista miehistä, kirjoittivat luonnollisesti myös useimpien näiden kotoa löytyvistä äideistä. Juuri sotaan lähteneiden äidit toisuvat lehdissä melko usein:

Kuitenkin tahtoisin minä tällä hetkellä sanoa: kohottakaa katseenne ja kuiwatkaa kyynelenne te satalukuisina tänne kokoontuneet Pohjanmaan äidit, te, jotka olette polwillanne keinuttaneet ja rinnoillanne waalineet niitä nuorukaisia, joitten jäntewät käsiwarret tälläkin hetkellä iskevät isänmaan wapauden ja kotien rauhan puolesta, kohottakaa katseenne ja an takaa rintanne täytyä hiljaisella riemulla, sillä teille on suotu suurin onni mitä naiselle konsana suodaan: onni olla sankareitten äitejä.¹³⁰

Ilkassa julkaistu, alun perin rouva A. Vahanderin¹³¹ hautajaisissa pitämä muistopuhe, jossa hautajaisiin osallistuneita äitejä kehoitetaan iloitsemaan poikiensa uhrauksien puolesta, voi vaikuttaa erikoiselta. Kuitenkin samankaltaisia kirjoituksia, joissa äidit lohdutautuvat ajatuksella lapsen kuolemasta osana korkeampia ja jaloja päämääriä ja joissa sankarien äitejä ylistetään, julkaistiin keväällä 1918 ahkeraan. *Ilkan* huhtikuun lopun numerossa julkaistu muistopuhe ylistää suruviestin saanutta äitiä, joka lohduttaa itseään sillä ajatuksella ”ettei hän (poika) ollut pelkuri”.¹³² Nimimerkki A.M. kehottaa nuorten sotilaiden äitejä olemaan pojistaan ylpeitä viikkoa myöhemmin julkaistun lehden muistokirjoitusosiossa. Heti perään

¹²⁹ Kotitalous ja kasvitärhanhoidon neuvontaa järjestämään, *Ilkka* 12.4.1918.

¹³⁰ Sankarien haudoilla, *Ilkka* 1.3.1918.

¹³¹ *Ilkassa* mainittu rouva A. Vahander on luultavasti Suomalaisen Naisliiton Helsingin osaston puheenjohtaja Amanda Vahander, joka oleskeli sisällissodan aikana Lapualla. Vahander mainitaan Tuomas Hopun teoksessa *Sisällissodan naiskaartit: Suomalaisnaiset aseissa 1918* (2017).

¹³² Lapuan sankarien hautajaiset, *Ilkka* 24.4.1918.

nimimerkki neuvoa suoraan menetyksen kohdannutta äitiä suremasta ja valittamasta poikansa kohtaloa, tämän saavuttaman suuren kilpailun vuoksi.¹³³ Ilmeisesti kirjoittaja viittaa kilpailun saavuttamisella valkoisten keskuudessa vallinneeseen suosittuun ajatteluun, jossa sodassa tehdyille uhrauksille ja erityisesti itsensä uhraamiselle annettiin hengellinen merkitys.¹³⁴

Kuten *Ilkassa* julkaistuista kirjoituksista käy ilmi äitinä olo sotasankarille, varsinkin kaatuneelle sellaiselle, saa lehdissä äitiyden muotona erityisen merkityksen. Naiset, joiden kansalaisvelvollisuutena nähtiin yleensä tulevien kunnan kansalaisten kasvatusta,¹³⁵ saivat lehdissä osakseen huomiota ja ylistystä heidän jälkikasvunsa suorittaessa omalle sukupuolelleen asetetut velvollisuudet. Vaikka näin ollen äitiys näyttäytyikin lehtikirjoituksissa valkoiselle naiskansalaiselle tärkeänä ominaisuutena, äidinrakkaus sekä huoli lastensa hyvinvoinnista ei saanut ylittää uskollisuutta isänmaata kohtaan ja muodostua esteeksi nuorten miesten sotaan lähettämiseksi. Päinvastoin ne äidit, joiden katsottiin estäneen poikiensa lähdön rintamalle, saivat osakseen ankaraa kritiikkiä, kuten maaliskuun lopun *Vaasassa* ilmestynyt ”Sankarimarttyyrien ruumiiden äärellä” -kirjoitus osoittaa. Tekstissä kirjoittaja vertaa poikansa menettäneitä sankariäitejä sekä velvollisuudesta luistaneita naisia ja tuomitsee viimeksi mainitut kelpaamattomiksi äideiksi ”Vapaan Suomen suvulle”.¹³⁶

Huoli naisten kielteisestä vaikutuksesta miesten sotainnokkuuteen ei rajoittunut tosin vain äiteihin, vaan osansa saivat muutkin naispuoliset perheenjäsenet. Helmikuun lopulla kirjatussa kirjeessään *Ilkkaan* Bertta Pykälä julistaa Suomen äideille, sisarille ja vaimoille, että näiden tehtävänä on lamauttamisen ja estelyn sijasta rohkaista sekä innostaa kotona edelleen olevia miehiä rintamalle.¹³⁷ Hyvin samoilla linjoilla on myös *Vaasaan* kirjoittanut nimimerkki ”-u.-ä.” kieltäessään naisia heikkoina astioina muodostumasta esteeksi läheistensä rintamalle lähdölle.¹³⁸ Lehtikirjoituksista luettavissa oleva oletamus naisten vaikutusvallasta sekä kotien seinien sisällä että miespuolisten läheistensä päätöksiin tuskin oli täysin vailla totuus pohjaa. Epäilemättä perheenjäsenillä, sukupuolesta riippumatta, oli vaikutusta siihen millä mielin sekä kuinka hanakasti vapaaehtoiset ja kutsuntojen kautta armeijaan määrätty miehet rintamalle lähtivät. Kuitenkin juuri perhepiirin naisten ja näiden asenteiden määrittäminen keskeiseksi tekijäksi miesten korkealle maanpuolustushengelle tai vastaavasti sen puutteelle, kantaa

¹³³ A.M., K. G. Mitrofanoff, *Ilkka* 30.4.1918.

¹³⁴ Tepora 2018, 160.

¹³⁵ Esimerkiksi: Räisänen 1995, 117.

¹³⁶ H.R., Sankarimarttyyrien ruumiiden äärellä, *Vaasa* 28.3.1918.

¹³⁷ Bertta Pykälä, Suomen naisille, *Ilkka* 1.3.1918.

¹³⁸ -u.-ä-, Pojat!, *Vaasa* 7.3.1918.

mukanaan rauhan ajalta peräisin olevaa käsitystä naisista kotien ja perheiden, mutta myös koko yhteiskunnan, moraalisisina selkärankoina.¹³⁹ Sota-aikana tuo rooli laajeni koskemaan myös yleisen taistelutahdon ylläpitoa.¹⁴⁰

Valkoisen puolen naiset saivat lehdistössä osakseen niin ylistäviä kiitoksia, kehoituksia kuin myös kritiikkiä riippuen siitä, kuinka onnistuneesti he sukupuolelleen asetettuja odotuksia ja kansalaisvelvollisuuksia toteuttivat. Sen sijaan lehdistön suhtautuminen jokseenkin samoissa tehtävissä toimineisiin punaisen puolen naisiin on poikkeuksetta halveksuva. Kuten punakaartilaismiestenkin kohdalla, valkoiset pyrkivät sotapropagandassaan luomaan vastapuolen naisista kuvaa vailla moraalialia olevina olentoina, jotka edustivat rappiota tai suoranaista pahutta.¹⁴¹ Erona miehiin oli kuitenkin se, että punaisten naisten kohdalla sukupuoli vaikutti merkittävästi siihen millaisia stereotyyppioita tai myyttisiä tarinoita näistä luotiin. Tiina Lintunen mukaan nämä valkoisten propagandassa esiintyvät punaisen naisen kuvastot voidaan jakaa karkeasti neljään eri alalajiin, joilla pyrittiin leimaamaan niin punakaartissa toimineet sairaanhoitajat kuin asekaartilaisetkin; sosialisteiksi jälkikasvunsa kasvattaneet äidit sekä venäläisten kanssa seurustelleet naiset.¹⁴²

Yksi keskeinen teema punaisista naisista luodulle viholliskuvalle näyttää olleen seksuaalimoraaliltaan ja -käytökseltään epäilyttäväksi leimaaminen. Tämä näkyi muun muassa punaisten sairaanhoitajien kohdalla, jotka saivat valkoisten keskuudessa vihjailevan yleisnimen 'lemmennisar'.¹⁴³ Pohjanmaalla lehdistö otti kaiken ilon irti tästä, jokseenkin tuulesta temmatusta väitteestä. Huhtikuun lopulla *Ilkka* kuvaa punaisten ambulanssia sekä siellä työskennelleitä seuraavasti:

Karkussa olevat silminnäkijät kertovat, että punaisten ambulanssi oli mitä kurjin laitos, sillä se käsitti yksinomaan huonomaineisia naisia ja katutyttöjä, joista ei viitsi mitään kertoa. He makasivat punaisten herrojen kanssa yhdessä ja varastivat haavoittuneilta punakaartilaisilta kaikki rahat, kellot y.m. arvoesineet, milloin nämä nukkuivat tai menivät tainnuksiin. Tämä kuvaus riittänee heistä.¹⁴⁴

Vaasa taas osaa kertoa samaisessa kuussa ilmestyneessä numerossaan punaisten hallitsemassa Viipurissa vallitsevasta veneeristen tautien epidemiasta sekä siitä, että punaiset olivat

¹³⁹ Sulkunen 1987, 172.

¹⁴⁰ Olsson 2005, 67.

¹⁴¹ Manninen 1982, 167; Lintunen 2018, 193.

¹⁴² Lintunen 2015, 44.

¹⁴³ Lintunen 2015, 52–53.

¹⁴⁴ Punikkien ambulanssi, *Ilkka* 26.4.1918.

koostaneet sairaanhoitajoukkonsa kaduilta kerätyistä ”yleisistä naisista”.¹⁴⁵ Kuten *Ilkan* jutun kohdalla, nojataan tässäkin kirjoituksessa tarkemmin määrittelemättömien tahojen havaintoihin.

Sairaanhoitajien tavoin myös venäläisten kanssa seurustelleet naiset saivat oman osansa lehdistön harjoittamasta vihjailusta ja suoranaisesta herjauksesta. Sekä *Ilkka* että *Vaasa* julkaisivat helmikuussa alun perin *Kaiku*-lehdessä ilmestyneen uutisen suojeluskunnan tekemästä laajasta pidätyksestä oululaisella kasarmilla, missä venäläisten sotilaiden luona vierailleita naisia nimitetään kunniansa myyneiksi ja ”kasarmin tyttäreiksi”.¹⁴⁶ Nimimerkillä ”Vaasan suojeluskuntalainen” *Ilkan* yleisöosastoon kirjoittanut intoutuu taasen kutsumaan samaisia Oulussa pidätettyjä naisia ryssäin lutkiksi ja yhteiskunnan mätäpaiseiksi kuukautta myöhemmin julkaistun lehden numerossa.¹⁴⁷

Viholliseen viittaaminen mätäpaiseena tai kansanruumista jäytävänä syöpänä osana kansanruumis-syöpä-leikkaus-kuvastoa, olikin suosittu propagandan keino valkoisen lehdistön keskuudessa. Turo Mannisen mukaan kyseisen metaforan juuret löytyvät eurooppalaisesta anti-kommunistisesta kirjoittelusta eikä sen biologinen ulottuvuus ole kaukana rodunjalostuksellisesta ajattelusta.¹⁴⁸ Jyrkkä suhtautuminen ”ryssänmorsiammiksi” kutsuttuihin naisiin voidaankin nähdä osittain osana vuosisadan alun kansallismielisyyteen linkittyntä rotuajattelua. Nähtiinhän suhteet viholliseen Lintusen mukaan paitsi epäisänmaallisina myös petoksena suomalaista ”rotua” kohtaan mahdollisine ”puoliverisine” jälkeläisineen.¹⁴⁹

Kuitenkin kenties eniten huomiota ja suoranaista vihaa valkoisessa lehdistössä herättivät punaisten aseistetut naiskaartilaiset, joiden ulkonäkö aina miesten housuista ehostettuihin kasvoihin saakka innostivat lehtimiehet kirjoittamaan ja julkaisemaan palstatolkulla kuvauksia ”hamekaartilaisista” sekä näiden väitetyistä edesottamuksista. Kuten punaisten sairaanhoitajien ja venäläisten kanssa seurustelleiden kohdalla, lehdet keskittyivät maalaamaan kuvaa aseistautuneista naisista siveettöminä ja seksuaalimoraaliltaan epäilyttävinä. Siinä, missä *Ilkka* väittää punaisten kohtalonkysymykseksi muodostuneeseen Tampereen taisteluun keskittyneessä numerossaan naiskaartien koostuneen sadoista katulutkista sekä ”katujen ja

¹⁴⁵ Tilanne Viipurissa ja Helsingissä, *Vaasa* 5.4.1918.

¹⁴⁶ Venäläisten morsiamet Oulussa, *Vaasa* 19.2.1918; Venäläisten morsiamet Oulussa, *Ilkka* 22.2.1918.

¹⁴⁷ Ryssien valvonta tarkemmaksi, *Ilkka* 18.3.1918.

¹⁴⁸ Manninen 1982, 157–160.

¹⁴⁹ Lintunen 2015, 52; Lintunen 2018, 194.

esikaupunkien huonoimmasta aineksesta”;

osaa *Vaasa*-lehti lisätä myös Turun naiskaartin olevan samaa, huonomaineista ainesta.¹⁵⁰

On sanomattakin selvää, että naiskaartin koostuminen seksityöntekijöistä on melkoisen epätodennäköistä. Erityisesti, kun ottaa huomioon lehtien esittämiin väitteisiin viittaavien virallisten merkintöjen vähyden, jonka Hoppu tuo esiin naiskaarteja tutkiessaan. Sen sijaan naiskaartit koostuivat johtoasemissa toimivia vanhempia naisia lukuun ottamatta suurelta osin 20-vuotiaista ja sitä nuoremmista naisista ja tytöistä, jotka olivat työskennelleet ennen kaartiin liittymistään tehdastyöntekijöinä tai porvarillisten yksityiskotien palvelijoina.¹⁵¹ Varteenotettavaa on myös kysyä, missä määrin lehtiin kirjoitteet sekä valkoisten ylläpitämistä vankiloista paikan päällä raportoineet toimittajat Pohjanmaalla ja laajemmin valkoisessa Suomessa uskoiivat itse väitteisiinsä. Ainakaan kaikkia lukijoita propagandan luomat stereotyyppiat eivät vakuuttaneet, kuten Lintusen mainitsemat työnantajien suosituskirjeet vangittujen alalistensa puolesta osoittavat.¹⁵²

Kuitenkin propaganda ja lehdissä tuotetut kuvat punaisista naisista kertovat omaa tarinaansa siitä, minkä valkoiset näkivät sekä naiskansalaiselle että laajemmin naiselle sopimattomana käytöksenä. Housuja käyttäneet ja punakaartissa asetta kantaneet naiset poikkesivat toiminnallaan radikaalisti siitä, minkä sukupuolijärjestelmän sisältämän kahtiajaon omaksuneet valkoiset näkivät naiselle sopivana ja sallittuna. Samoin oli seksiä estottomasti ympäriinsä harrastavan, moraalittoman punaisen naisen stereotypian kohdalla. Lehdissä kuvattu, epäilemättä osittain täysin mielikuvitukseen perustuva, punaisen naisen hahmo symboloi vastakohtaa sille valkoiselle naiseudelle ja naiskansalaisuudelle, jonka valkoiset nostivat keskuudessaan jaluksille.

3.2 Velvollisuuksistaan luistavat miehet ja rajoja rikkovat, poikkeavat naiset

Kuten aiemmista luvuista on käynyt ilmi, kevään 1918 aikana julkaistujen vaasalaislehtien sivuilla esiintyi ihanteellisten nais- ja mieskansalaisuuksien ohella myös viimeksi mainituista poikkeavia, hyväksytyyn rajamailla tai täysin sen ulkopuolelle jääviä kansalaisuuden kuvauksia. Toisin kuin vihollisen kohdalla, jonka valkoinen lehdistö osana sotapropagandaansa

¹⁵⁰ Tampereella piirityksen aikana, *Ilkka* 12.4.1918; Punaisen hautaus Tampereella, *Ilkka* 12.4.1918; S.S., Käynti Tampereella, *Vaasa* 10.4.1918.

¹⁵¹ Hoppu 2017, 69–73.

¹⁵² Lintunen 2015, 54.

demonisoi ja toiseutti,¹⁵³ kansalaisuutta toisin tekeviä tai sen sukupuolittuneita rajoja venyttäviä ei yksiselitteisesti suljettu kansalaisuuden tai ihmisyyden ulkopuolelle. Esimerkiksi edellisessä luvussa käsiteltyjen aseistautumisesta haaveilevien valkoisten naisten kohdalla sekä lehdistö että lehdistä viestinyt valkoinen päällystökin tyytyivät vain palauttamaan sukupuoliroolista liveenneet naiset takaisin paikalleen toteamalla naisjoukot luonnottomiksi ja yhteisen edun vastaisiksi.¹⁵⁴

Huomattavasti jyrkemmin valkoiset lehdet suhtautuivat vuorostaan niihin miehiin, jotka kieltäytyivät syystä tai toisesta täyttämästä omaa, miehiseksi katsottua, velvollisuuttaan rintamalla. *Vaasa*-lehdessä nimimerkki -u.-ä. julistaa häpeää niille pojille, ”jotka levollisina kotonaan puuhailevat silloin, kun omat veljet pienillä joukoilla ponnistelevat isänmaan peppureita vastaan”.¹⁵⁵ H.R. tekee samaisen lehden maaliskuun 28. päivä ilmestyneessä numerossa taa-sen tiettäväksi aroille ja varovaisille miehille, ettei näillä tule olemaan perintöoikeutta maahan tai sen hedelmiin valkoisten voiton jälkeen.¹⁵⁶ Kummastakin kirjoituksesta välittyy paitsi halveksunta aroiksi leimattuja mieskansalaisia kohtaan myös koettu epäoikeudenmukaisuuden tunne ajatuksesta, että joku onnistuisi livistämään sotaväestä ja väistämään velvollisuuttaan muiden miesten saadessa surmansa viimeksi mainittua suorittaessaan. Erityisesti raivo koetusta vääryydestä on läsnä H.R.:n tekstissä, joka mitä ilmeisemmin pohjaa aiemmin Lapualla järjestetyssä vainajien siunaustilaisuudessa pidettyyn puheeseen. Nimimerkki ei pelkästään tyydy moittimaan kutsunnoista poisjättäytyneitä, vaan osansa saavat myös ne, jotka ovat saaneet vapauttavan päätöksen kutsuntatarkastuksessa:

--Ja te muut, jotka käytte Valkean Suomen miehistä, kuinka istuu teistä niin moni kotona, vaikka maassa on sota. Käykää oppimaan tekin nuorten marttyyrien ruumiiden ääreen, Tuo nuorukainen, jonka he ovat kuoliaaksi kiduttaneet, jonka jäsenet elävänä irti repineet, ruumiin ra’asti viiltäneet ja polttaneet ja kasvot raadelleet ja murskanneet, luuletteko eitä hän olisi joutunut rintamaan, jos hän olisi kutsuntaa odottanut vapauttavine tarkastuksineen, niinkuin moni teistä odotti, vieläpä sitäkin pakeni ja karttoi -- Moni voimakas mies on kutsunnan joten kuten lävistänyt ja jäänyt kotiin vähäpätöisen vaivan takia, sillä aikaa kun nämä nuoret marttyyrit antoivat rääkätä itsensä mitä kauheimmalla tavalla voidakseen kuolla vapausaatteelle uskollisina. Eikö se puhu ankaraa kieltä, eikö saa teitä häpeästä punastumaan!¹⁵⁷

¹⁵³ Lintunen 2015, 42–43.

¹⁵⁴ Naisten tehtävä. Naispataljoonien muodostamisaiheet, *Valkoinen Suomi* 10.3.1918; Naispataljoonat, *Valkoinen Suomi* 13.3.1918.

¹⁵⁵ -u.-ä., Pojat!, *Vaasa* 7.3.1918.

¹⁵⁶ H.R., Sankarimarttyyrien ruumiiden äärellä, *Vaasa* 28.3.1918.

¹⁵⁷ *ibid.*

Edeltävä lainaus paljastaa myös yllättävän paljon siitä, miten kirjoittaja arvottaa eri ratkaisun tehneet miehet. Hänen arvojärjestyksessään korkeimmalla ovat vapaaehtoiset, jotka ovat kii-rehtineet jo ennen varsinaisia kutsuntoja sotaan oman henkensä uhalla ja sen myös rintamalla uhraten. Hyvin vähäisessä arvossa pidetään taas niitä miehiä ja poikia, jotka ovat kutsunnoissa vapautettu, huolimatta vapautuksen taustalla vaikuttavista, mahdollisiin sairauksiin viittaa-vista, vaivoista joihin kirjoittaja suhtautuu vähätellen. H.R. menee jopa niin pitkälle, että rin-nastaa vapautetut ja kutsuntoja tarkoituksella vältelleet samaksi ryhmäksi tuoden esille ajatuk-sen, että vaivoja omaavien olisi pitänyt hylkäävää päätöstä välttääkseen lähteä vapaaehtoisina sotaan ”nuorten marttyyrien” tavoin. Joskaan hän ei sulje halveksimiaan miehiä kansalaisuu-den ulkopuolelle, vaan lukee nämä yhtä kaikki ”Valkean Suomen miehistä” käyviksi. Sen si-jaan kutsuntojen kautta sotaan lähteneistä kirjoittaja ei mainitse erikseen sanallakaan, vaikka kirjoituksen loppupuolella käytetty ilmaus voitonseppeleitä kantavista sankareista voidaankin nähdä käsittävän sekä viimeksi mainitut että vapaaehtoiset.¹⁵⁸

Lehdissä esiintyvien jyrkkien mielipiteiden taustalla vaikuttivat kenties sotapropagandan ohella aito huoli ja turhautuminen kutsunnoissa poisjääneiden määrystä, joka Ohto Mannisen arvion mukaan oli hieman alle kolmekymmentä prosenttia kaikista asevelvollisista. Suurim-malla osalla poisjääneistä oli kylläkin perusteltu syy kutsuntojen väliin jättämiselle, mutta noin joka kymmenes asevelvollisista jättäytyi pois kotipaikkakuntansa kutsunnoista kutsunta-lautakunnalle tuntemattomasta syystä tai peräti aiheetta. Suhtautuminen asevelvollisuuteen ei myöskään ollut kaikissa yhteisöissä läheskään niin myönteistä, kuin sodan aikainen lehtikir-joittelu antaa ymmärtää. Kielteisesti asevelvollisuuteen suhtauduttiin eritoten itsensä punaisiin samaistavan työväen luokan ja maaseudun köyhälistön keskuudessa. Kuitenkin asevelvolli-suutta välttelivät nekin, jotka aatteellisista syistä vastustivat väkivaltaa tai jotka tahtoivat py-syä puolueettomina. Oma lukunsa olivat tietysti myös uskonnollisista syistä asevelvollisuutta vastustavat, joita Mannisen mukaan löytyi niin Etelä-Savon helluntailaisista kuin Pohjanmaan baptisteistakin.¹⁵⁹

Näkemyks, jonka mukaan kristityn ei ollut hyväksyttävää ryhtyä sotilaaksi, on mielenkiintoi-nessa ristiriidassa valkoisen lehdistön suosiman kristillisnationalistisen pyhä sota -retoriikan kanssa. Se antaa vihjeen siitä, ettei lehdissä rakennettu soturimieheys ollut valtavirtaisuudes-taan huolimatta ainoa tai kaikkialla hyväksytty mieheyden malli. Joskaan vaihtoehtoista

¹⁵⁸ H.R., Sankarimarttyyrien ruumiiden äärellä, *Vaasa* 28.3.1918.

¹⁵⁹ Manninen 1974, 76, 136–137 & 141–142.

mieheyttä ja mieskansalaisuutta edustava väkivaltaa vastustava mieheys ei pääse tarkastelluissa vaasalaislehdissä esiin vihjausta kummempaan. Esimerkiksi aseistautumiseen kielteisesti suhtautuneisiin uskonyhteisöihin viitataan *Ilkan* 27. helmikuuta julkaistun lehden numerossa pastorikansanedustaja Antti Rentolan toimesta, toki tällöinkin vain sodan todellisesta luonteesta erehtyneinä.¹⁶⁰

Hyväksytyt mieskansalaisuuden melko yksipuoliseen representaatioon nähden, lehdet vaikuttavat joustavan hetkittäin paljonkin naiskansalaisuuteen sisällytetyistä normeista. Siinä, missä lehtikirjoittelussa rakennettua naiskansalaisuutta edustaa tyypillisimmin aiemmin lähemmin tarkasteltu perheenemäntä, sivuille mahtuu paikoitellen myös muunlaisia hyväksytyjä naiseuden muotoja. Maaliskuun alussa *Ilkka* kuvasi anonyymillä kirjoittajan voimin mäntyharjulaisperhettä sekä perheen kahta tytärtä, joista nuorempi työskenteli suojeluskunnan keittiössä. Kumpikin tyttö osoitti kirjoittajan mukaan suurta rohkeutta nuoremman ensin uhmatessa luotiadetta toimittaessaan suojeluskunnalle näiden unohtamaa patruunapakettia ja vanhemman myöhemmin tarjoutuessa vapaaehtoiseksi viestinviejäksi valkoisille. Jutun sävy on kiittelevä aina perhettä ylistävästä otsikosta kehotukseen, että Suomi muistaisi köyhiksi kuvattuja tyttöjä. Kirjoittaja menee jopa niinkin pitkälle, että julistaa tyttöjen suorittavan isänmaallisen velvollisuutensa paremmin kuin moni kanssamies.¹⁶¹

Sävyltään hyvin samankaltainen uutinen julkaistiin maaliskuussa *Valkoisessa Suomessa*. Pikku uutisia -osioon sijoitetussa jutussa kirjeenvaihtaja kuvaa nimettömäksi jäävää naista, joka oli mäntyharjulaistytön tavoin toiminut suojeluskunnan keittiössä, joskin tarkemmin määrittelemättömässä, Messukylän taisteluun osallistuneessa, konekivääriosastossa. Kirjoittajan mukaan kyseinen ”neiti”, kuten tätä jutussa nimitetään, oli työskennellyt emännöitsijänä ja haavoittunut taisteluiden tuoksinassa kesken tehtäviinsä kuuluneen eväiden toimitusmatkan. Se, mikä teki emännöitsijästä uutisen aiheen ja kirjoittajaa lainaten ”Lotta Svärdin väärentämättömän jälkeläisen” oli, että tämä oli suorittanut haavoittumisestaan huolimatta tehtävänsä loppuun jalka tilapäissiteessä.¹⁶² Kuten *Ilkan* jutun kirjoittajan kohdalla, myös kirjeenvaihtaja huomauttaa monien, miehiksi kuvailtujen, miesten olevan arempia kuin suojeluskunnan alaisuudessa työskentelevät naiset. *Ilkan* ja *Valkoisen Suomen* jutuista poiketen *Vaasassa* 10. päivä toukokuuta julkaistu Urhoollinen neito -kirjoitus ei kerro kuitenkaan suojeluskunnan

¹⁶⁰ A. Rentola, Pyhä sota, *Ilkka* 27.2.1918.

¹⁶¹ Sankariperhe, *Ilkka* 6.3.1918.

¹⁶² Uljaat naisemme, *Valkoinen Suomi* 5.4.1918.

listoilla toimineesta naisesta vaan Suomen pankin virkailijasta, joka oli uusia punaisia johtajia vastustaakseen tarttunut aseeseen.

Suomen pankin Kotkan kontorissa tahtoivat punaiset mm. pakottaa erään virkailijoista, neiti Siikasen jäämään paikalleen. Kun hän ei lääkärintodistuksella voinut vapautua tästä, neiti Siikainen teki tämmöisissä olosuhteissa sankarillisen päätöksen – ampui revolverilla oikeaan käteensä. Tultuaan täten kykenemättömäksi työhön pelastui hän palvelemasta punaisia.¹⁶³

Kaikissa kolmessa tarkastellussa lehtijutussa naiset, *Ilkka*-lehden tapauksessa tytöt, rikkovat kotirintamalla sotilaille sukkia kutovan ja surevia lohduttavan naisen kuvan astumalla miehiseksi mielletyn sodan ja väkivallan alueelle. Siinä, missä mäntyharjulaistytöt avustavat taistelevia suojeluskuntalaisia, liikkuu emännöitsijä voileipäkuormineen ampumalinjassa. Kotkan pankkikonttorin neiti Siikainen vuorostaan tarttuu aseeseen ja haavoittaa, toisin sanoen tekee jotain, jonka esimerkiksi *Vaasa* vielä paria kuukautta aiemmin leimasi naisen luonnolle sopimattomaksi.¹⁶⁴ Kuitenkaan yhdessäkään lehtijutussa naisia ei paheksuta tai tuomita kuten esimerkiksi naiskaartien puolesta puhuneiden kohdalla, vaan suhtautuminen on poikkeuksetta myönteinen ja lukijoiden annetaan jopa ymmärtää monen miehen rohkeuden kalpenevan naisten toiminnan rinnalla.

Lehdistön myönteisen suhtautumisen taustalla vaikuttivat epäilemättä tehtävät, joissa kirjoittelun kohteet olivat toimineet päätyessään vaarallisiin olosuhteisiin. Sekä mäntyharjulainen teinityttö että haavoittunut emännöitsijä olivat työskennelleet muonitustehtävissä eli alueella, jonka muun muassa *Valkoinen Suomi* oli määritellyt naisille sopivaksi paikaksi naispataljoonien muodostamisaikeita kommentoivassa jutussaan.¹⁶⁵ Myöskään uutinen pankin virkailijana toimineesta neiti Siikasesta ei anna viitteitä siitä, että tämä olisi ollut naisille epätyypillisissä työtehtävissä, vaikka konttorit olivatkin vielä ensimmäisen maailmansodan aikaan miesvaltaisia työpaikkoja.¹⁶⁶ Osansa oli varmasti myös sillä, että kaikki kohteet olivat mitä ilmeisimmin naimattomia ja iältään melko nuoria. Tämä tehdään lehtijutuissa myös lukijoille hyvin selväksi kutsumalla naisia neideiksi ja neidoiksi sekä nuoremman mäntyharjulaistytön kohdalla mainitsemalla tarkasti tämän viidentoistavuoden ikä. Kenties juuri nuorten naisten naimattomuus ja nuoruus teki heidän toiminnastaan lehdistön ja sen lukijakunnan silmissä niin

¹⁶³ Urhoollinen neito, *Vaasa* 10.5.1918.

¹⁶⁴ Vertaa nimimerkki -a.-ä. kirjoitukseen *Vaasassa* 12.3.1918: ”Sillä sanottakoonpa mitä tahansa, nainen on nainen ja hänelle on luontaisempaa parantaa kuin iskeä haavoja. Jokaisessa naisessa uinuwa äidintunne nousee kappinaan sotilaiksi rupeamistamme vastaan.”

¹⁶⁵ Naisten tehtävä. Naispataljoonien muodostamisaikeet, *Valkoinen Suomi* 10.3.1918

¹⁶⁶ Rahikainen 2001, 34.

sankarillista. Eihän kyse ollut keski-ikäisistä perheenäideistä, joiden valkoiset odottivat ainakin lehtikirjoittelun perusteella osallistuvan sotaan ennen kaikkea kotitiloilla tapahtuvan ponnistelun ja organisoidun vaatehuollon kautta. Itse asiassa suojeleuskuntia vaarallisissakin olosuhteissa avustavat, mutta kuitenkin sopivan naisellisesti ruokahuoltoon kytkeytyneet, nuoret naiset muodostavat rohkeudessaan ja uhrivalmiudessaan vastinparin yhtä nuoren ja ihanteellisen valkoisen sotasankarin kuvalle. Itseään vastalauseeksi ampunut pankkivirkailija rikkoo kuitenkin räikeästi väkivaltaisuudessaan tätä kaavaa. Hänen toimintansa ei kytkeydy edes näennäisesti naiselliselle, hoivaan ja huoltoon keskittyneelle alueelle vaan lähentelee sitä aseellisen toiminnan kenttää, jonka valkoiset niin jyrkästi omilta naisiltaan kielsivät ja punaisten naiskaartien kohdalla demonisoivat. Onkin varteen otettavaa pohtia, miksi väkivalta ja aseiden käyttö juuri neiti Siikasen harjoittamassa muodossa sai sankarillisen merkityksen.

Vastaus saattaa löytyä Urhoollinen neito -nimellä useassa eri lehdessä ilmestyneen jutun julkaisupäivämääristä. Ensimmäisen kerran kotkalainen pankkivirkailija mainitaan huhtikuun lopulla tämän tutkimuksen aineiston ulkopuolelle jäävässä *Uudessa Aurassa*¹⁶⁷, jonka jälkeen tarinaa julkaistiin useissa lehdissä aina *Vaasaa* myöten huhti-toukokuun välisenä aikana. Mikäli uutinen piti paikkansa, se oli päätynyt valkoisen lehdistön käsiin jo ennen valkoisten suorittamaa Kotkan valtausta toukokuun alussa ja joka tapauksessa *Vaasassa* se ilmestyi viimeisten punaisten joukkojen jo antauduttua.¹⁶⁸ Näin ollen sitä painettiin lehtiin ajankohtana, jolloin punaisten tappio oli jo selvä ja sodan loppu näköpiirissä. Sodan viime metreillä positiivisävytteiset lehtikirjoitukset yksittäisestä naisampujasta eivät tuottaneet huolta mahdollisesta inspiraatiosta, toisin kuin ne olisivat luultavasti tehneet maaliskuussa, jolloin keskustelu naisten aseistautumiskysymyksestä kävi vielä kuumimmillaan. Ei ollut luultavaa, että kertaalleen naispataljoonien perustamisyrytyksestä lehdissä ryöpytetyt olisivat innostuneet neiti Siikasen tai hänen kaltaistensa toiminnasta. Varsinkaan kun tarvetta aseistautumiselle ei enää ollut.

Yksittäisen ampujan tapauksessa, kuten myös laajemmin keskellä taisteluita liikkuneiden ruokahuollon työntekijöiden kohdalla, sukupuolelle asetettujen odotusten ja rajoitusten höllentyminen sekä poikkeustapausten hyväksyminen selittyy myös sukupuolijärjestelmällä. Vaikka sukupuolijärjestelmä itsessään ylläpitää eroa sukupuolten välillä, järjestelmään keskeisesti kuuluva hierarkkisuuden periaate mahdollistaa myös hetkittäin eron kaventumisen ja rooleista lipeämisen. Tämän mahdollistaa järjestelmän tapa asettaa mies ihmisyyden perusmalliksi ja

¹⁶⁷ Urhoollinen neito, *Uusi Aura* 24.4.1918.

¹⁶⁸ Haapala & Hoppu 2009, 482.

normiksi, jota vasten nainen näyttäytyy vajavuutena. Juuri vajavaisuutensa vuoksi naisen on sallitumpaa tavoitella norminmukaisuutta, toisin sanoen astua miehille varatulle alueelle ilman rangaistusta.¹⁶⁹ Neiti Siikasen aseeseen tarttuminen voidaan nähdä tällaisena tapauksena; tekona joka järjestelmässä saatetaan laskea sallituksi ja jopa sankarilliseksi, koska se on naisen ottama askel miehelle kentälle. Lisäksi se oli yksittäisen yksilön tekemä poikkeus, jollaisia sallittiin ja katsottiin läpi sormien valkoisten keskuudessa muuallakin.¹⁷⁰ Jos kyseiset poikkeukset olisivat muodostaneet yksittäisten tapausten sijasta organisoidun joukon, joka laajuudessaan ja potentiaalisessa muutosvoimassaan esimerkiksi koulutettujen naiskaartien kautta olisi luonut uhan vallitsevalle yhteiskuntajärjestelmälle ja horjuttanut tarkoin ylläpidettyä sukupuolten välistä eroa; suhtautuminen olisi ollut hyvin eri. Tämän toki pelkästään lehdissä käyty aseistautumiskysymyskeskustelu todistaa. Myöskään samanlaista toisen sukupuolen kulttuuriselle alueelle astumista ei hyväksytty lehdistössä yksittäisten miesten kohdalla hierarkian vuoksi samalla tavoin.

3.3 Suojeluskunta- ja lottakansalaisia: rauhanajan valkoinen kansalainen

Lopuksi on syytä tarkastella hieman sitä sukupuolittunutta perintöä, jonka vuoden 1918 veriset sotakuukaudet jättivät jälkeensä. Vaikka sotien välinen aika ei kuulukaan enää tutkielman aikarajaukseen, sukupuoli ja kansalaisuus historiallisesti rakentuneine ja ajassa muuttuvine olomuotoineen vaativat mielestäni huomioimaan edes lyhyesti sisällissodan jälkeiset vuodet sekä rauhanajankansalaisuuden, jossa sota-aikana rakennetut sukupuoli- ja kansalaisuuskäsitteet elivät edelleen.

Mitä tekee naisten armeija? Taisteleeko se? Taistelee kyllä, mutt'ei miekalla ja tulella, vaan hoitamalla yhteiskunnan ”rauhanaikaista koneistoa”. Naisten armeijan tehtävänä on astua miesten tilalle, jotta jokainen sotakuntoinen mies voisi päästä rintamalle. Wirastot, konttorit, tehtaot, kaiwokset, niityt, pellot ja puutarhat, sairaalat ja koulut, ne owat naisarmeijan taistelutanner. Taistelu nälkää ja nälläkuolemaa, puutetta ja tautia vastaan on yhtä tärkeä kuin taistelu vihollista vastaan.¹⁷¹

Nimimerkki ”E.S.-o” sotateväänä *Vaasa*-lehteen kaavailema rauhanaikainen mutta hyvin organisoitu armeija, joka koostuisi naiskansalaisista, tuo monessa suhteessa mieleen sen sisällissodan jälkeisen naisten järjestäytymisen vapaaehtoisen maanpuolustuksen ympärille, jonka seurauksena Lotta Svärd -järjestö perustettiin vuonna 1921.¹⁷² Latva-Äijö kuvaa, kuinka

¹⁶⁹ Rantalaiho 1994, 12.

¹⁷⁰ Hoppu 2017, 26–27.

¹⁷¹ E.S. -o, ”Naisten armeija” pian pystyyn, *Vaasa* 2.4.1918.

¹⁷² Latva-Äijö 2004, 22.

sisällissodan loppumisen jälkeen perustetut Lotta Svärd -yhdistykset pohjautuivat sota-aikana vanhojen naisyhdistysten kautta järjestäytyneisiin naisiin sekä Suojeluskuntain ompeluseurojen ja Karjalassa toimineen sotamarttaorganisaation kaltaisiin valkoisten joukkoja tukeneisiin naisryhmiin. Kuten keväällä 1918, myös naisten rauhanaikainen järjestäytymisen linkittyi paikallisiin suojeluskuntiin.¹⁷³ Viimeksi mainitut olivat kieltäytyneet hajoamasta sodan loppumisesta huolimatta ja niiden toimintaa oli valtionjohdon antaman asetuksen myötä alettu järjestää valtakunnalliseksi organisaatioksi loppukesästä 1918.¹⁷⁴

Sotien välisen ajan suomalaisia mies- ja naiskansalaisuuksia tarkastellessa ei voi olla pohtimatta, missä määrin sisällissodan aikaiset, muun muassa valkoisessa lehdistössä tuotetut ja toistetut, kuvat jäivät elämään osaksi rauhanajan yhteiskuntaa sekä sen kansalaisuus käsityksiä. Valkoisen taustan omaavien, laajaa suosiota 1920- ja 1930-luvuilla keränneiden, vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen sekä niiden nuorisotoiminnan näkökulmasta vaikutus oli eittämättä merkittävä. Seija-Leena Nevala-Nurmi¹⁷⁵ korostaa artikkeleissaan ”Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskuntaperhe” (2002) , ”Girls and Boys in the Finnish Voluntary Defence Movement” (2006) sekä ”Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat” (2014), kuinka sotien välisenä aikana juuri järjestöt näyttelivät suurta osaa kansallisessa projektissa, jonka tarkoituksena oli tuottaa oikeat aatteet omaavia isänmaallisia kansalaisia.

Nevala-Nurmen mukaan sotien välisen ajan valkoisessa Suomessa valtavirraksi nousutta nationalistista ajattelua leimasi koti- ja perhekeskeisyys. Tämä näkyi osana suojeluskunta- ja lotto toimintaa, jossa suojeluskunnat nähtiin edustavan eräänlaista suurperhettä. Itse perhe taas symboloi kansakuntaa, jossa jokaisella oli sukupuolen omaavana kansalaisena oma paikkansa. Ideaalia edusti tiiviisti vapaaehtoisessa maanpuolustuksessa mukana oleva suojeluskuntaperhe, jonka jäsenet kuuluivat sukupuolensa mukaisesti eri järjestöihin. Siinä, missä kunnan mieskansalaista edustava isä kuului osaksi sodan jälkeen aktiivisena pysynyttä suojeluskuntajärjestöä, kuului ihanteellisen naiskansalaisen liittyä suojeluskuntien toimintaa tukevaan Lotta Svärd -järjestöön.¹⁷⁶ Perheen lapset puolestaan osallistuivat suojeluskuntien poikatoimintaan tai Pikkulottiin, joissa heistä pyrittiin kasvattamaan sosiaaliseen sukupuoleensa liitetyt odotukset täyttäviä kansalaisia. Poikien kohdalla tämä toteutui etenkin urheilun ja maastoleikkien kaltaisissa fyysisissä harjoitteissa, joiden tavoitteena oli kasvattaa pojista kehonsa ja

¹⁷³ Latva-Äijö 2004, 66–75.

¹⁷⁴ Latva-Äijö 2004, 60–62.

¹⁷⁵ Tutkijan sukunimi vanhemmissa artikkeleissa Nevala.

¹⁷⁶ Nevala 2002, 93 & 98–99.

hermonsa hallitsevia soturikansalaisia. Tämän lisäksi suojeluskunnissa nuorille opetettiin aseiden käyttöä ja ampumista.¹⁷⁷ Tyttöjä sen sijaan ohjattiin järjestössään omaksumaan miespuolista vastinpariaan tukevan ja täydentävän, moraalista selkärankaa edustavan naiskansalaisen ihanne. Poikajärjestöstä eroten pikkulottatoiminnassa korostui vahvasti myös uskonnollis-patrioottinen koulutus, jonka ajateltiin olevan erityisen tärkeää tytöille.¹⁷⁸ Kasvaisihan näistä tulevaisuudessa siveellisiä ja korkea moraalisia naisia, joiden tärkeimpänä tehtävänä olisi äiteinä siirtää omaksumansa opit seuraavalle sukupolvelle.

Sisällissotaa seuraavan vuosikymmenen aikana suojeluskunnasta selkeämmin omaksi organisaatiokseen eriytynyt Lotta Svärd -järjestö paikallisine yksiköineen toisti jo autonomian ajalta tuttua yhteiskunnallista äitiyttä vaalivaa naiskansalaisuutta. Lottien toiminta-ala muistutti suojeluskuntia sota-aikana avustaneiden naisten toimintaa varustustyön, lääkintätoimen ja muonituksen osalta, joskin rauhanaikana aiemmin mainittujen rinnalle kehittyi varainkeruu. Merkittäväksi osaksi lottayksiköiden toimintaa kasvaneen varainkeruun avulla rahoitettiin muun muassa suojeluskunnille suunnatut rekvisiittaan liittyvät lahjoitukset. Kuitenkin suojeluskuntia tukevan toiminnan ja materiaalisien avustusten ohella Lotta Svärd -järjestö katsoi jäsentensä keskeiseksi tehtäväksi edistää ”kansan puolustustahtoa” sekä ”siveellistä kuntoa”.¹⁷⁹

Suojeluskunnissa tuotettu mieskansalaisuus sen sijaan muistutti ainakin aluksi suuresti sota-ajalta tuttua, autonomian ajan ihannekansalaisesta radikaalisti eronnutta, mieheyttä. Nevala-Nurmen mukaan suojeluskunnissa tuotetussa mieheydessä korostui ensimmäisinä sodan jälkeisinä vuosina aggressiiviinen soturi-ihanne. Suojeluskunnat eivät olleet ihanteensa kanssa yksin, sillä jyrkentyneet käsitykset mieheydestä ja miehisisistä ominaisuuksista saivat kannatusta myös muualla sodan runtelemassa Euroopassa.¹⁸⁰ Kuten Saksan maailmansodan jälkeisten äärioikeistolaisten ja puolisolitaallisten ryhmien kohdalla myös suojeluskuntalaiset keräsivät kannatusta eritoten nuorissa, jotka eivät olleet ikänsä puolesta voineet osallistua sotaan. Puolisotilaallisten ryhmien viehätys ja vetovoima perustui väkivallan ja sotilaallisuuden ihannoitettiin, jota ei neljä vuotta kestänyt verinen maailmansota tai suomalaista yhteiskuntaa kahlia jakanut sisällissota ollut onnistunut sammuttamaan. Sen sijaan ryhmät tarjosivat toimintaväylää niille, jotka olivat pettyneet perinteisen parlamentarismiin ja ideologioiden luomiin

¹⁷⁷ Nevala-Nurmi 2014, 240–242.

¹⁷⁸ Nevala-Nurmi 2006, 5–6.

¹⁷⁹ Latva-Äijö 2004, 93–96.

¹⁸⁰ Nevala-Nurmi 2014, 227–228

mahdollisuuksiin. Suomen ja monen muun valtion kohdalla vapaaehtoisjoukot edustivat myös tärkeää osaa sekä valtion sisäisessä valvonnassa että puolustuksessa.¹⁸¹

Toimintaansa jatkaneiden suojeluskuntien ja niissä tuotetun mieheyden ohella uuteen sotilaalliseen rauhanajan mieskansalaisuuteen vaikutti perustavanlaatuisesti pian sodan päättymisen jälkeen voimaan astunut yleinen asevelvollisuus. Ahlbäck kuvaa teoksessaan *Manhood and the Making of the Military: Conscription, Military Service and Masculinity in Finland, 1917–1939* (2014), kuinka ensimmäistä kertaa Suomen historiassa asevelvollisuus pakollisine asepalveluksineen laajeni koskemaan kaikkia palvelukseen kykeneväisiä nuoria miehiä. Osana rauhanajan armeijaa nuoret miehet koulutettiin paitsi sodankäyntiin niin omaksumaan isänmaallisen ja sotilaallisen mieskansalaisen identiteetin, johon keskeisesti kuului valmius puolustaa maata oman henkensä uhalla.¹⁸² Jääkärit, joiden kuva oli luonut raamit sodan aikaisen mieskansalaisuuden ihanteelle, löysivät paikkansa valkoisten joukkojen pohjalta perustetun asevelvollisuusarmeijan päällystöstä syrjäyttäen näin vanhan Venäjällä koulutuksensa saaneen johdon.¹⁸³

Kuitenkin jo 1930-luvulle tultaessa mieskansalaisuus oli saanut uusia vähemmän radikaaleja sävyjä. Nevala-Nurmi nostaa esiin, kuinka isällisyys hivuttautui osaksi suojeluskunnissa tuotettua mieheyttä syrjäyttäen aggressiivisen nuoren soturimieheyden. Syynä oli osaltaan suojeluskunta-aktiivien oma varttuminen, osittain muutoksen taustalla vaikutti suojeluskuntien poikatoiminnan käynnistyminen, joiden seurauksena suojeluskunnissa toimivien miesten oli omaksuttava paitsi isän myös isällisen kasvattajan rooli. Toisin kuin lottien tuottaman naiskansalaisuuden kohdalla, jossa äitiys näyttäytyi keskeisenä tekijänä, suojeluskuntamiehillä isyys ei kuitenkaan muodostunut määrittäväksi ominaisuudeksi.¹⁸⁴ Isällisyys ei myöskään merkinnyt hoivaavan ja pehmeän mieheyden rantautumista suojeluskuntiin, vaan ennemminkin huolehtivan ja kannustavan mutta edelleen ehdotonta auktoriteettia edustavan isän esiinmarssia. Tuon rauhanajan suojeluskuntaisän tarkoituksena oli paitsi toimia esimerkkinä seuraavalle sukupolvelle niin myös toimia vastinparina äidilliselle lottakansalaiselle.¹⁸⁵

¹⁸¹ Tikka 2018, 23–25.

¹⁸² Ahlbäck 2014a, 6.

¹⁸³ Ahlbäck 2014a, 86–88.

¹⁸⁴ Nevala-Nurmi 2014, 232–237.

¹⁸⁵ Nevala-Nurmi 2014, 233 & 244.

4 Loppuluku

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut kolmea Suomen sisällissodan aikana, keväällä 1918, Vaasassa ilmestynyttä suomenkielistä sanomalehteä sekä niissä rakennettua sukupuolittunutta kansalaisuutta. Tarkastelluista lehdistä *Ilkka* ja *Vaasa* edustavat perinteistä, jo ennen sotaa säännöllisesti ilmestynyttä osakeyhtiöiden omistamaa sanomalehdistöä puoluepoliittisine painotuksineen. *Valkoinen Suomi* taas oli Ylipäällikön neuvottelukunnan sodan syttymisen seurauksena aloittama rintamalehtihanke, jonka tarkoituksena oli toimia sodan ajan senaatin ja päämajan äänenkannattajana ja luotettavan tiedon levittäjänä. Levikkiensä koon puolesta lehdet vaihtelivat suurestikin; siinä missä *Valkoinen Suomi* levikki kohosi aina kolmeenkymmeneen tuhanteen, nostatti sota-aika *Vaasan* levikin viiteentoista ja *Ilkan* hieman yli 21 tuhanteen. Lukijoilleen lehdet tarjosivat rintamautisten lisäksi muun muassa kurkistuksia punaisten haltuun ottamista kaupungeista sekä kuvauksia kotirintamalla tehdyistä ponnistuksista. Valkoisten joukoissa taistelleiden kaatuneiden hautaukset sekä hautajaisissa pidetyt muistopuheet saavat myös runsaasti tilaa tarkasteltujen lehtien sivuilla. Sukupuolille asetetut roolit ja odotukset ovat lehdissä jatkuvasti läsnä, usein hyvinkin suoraan listanomaisesti kirjoitettuna. Toisinaan käsitykset sukupuolesta ja esimerkiksi kunnan naiskansalaisuuden sisällöstä on luettavissa sen vastakohtaksi rakennetusta viholliskuvasta.

Olen lähestynyt kansalaisuutta, sukupuolta sekä edellä mainittujen yhteen kietoutumista osana sota-ajan poikkeuksellista ja dramaattista lehtikirjoittelua tarkastelemalla kumpaakin kategoriaa historiallisesti rakentuneena ja ajassa muuttavana. Argumentoin, että sukupuoli- ja kansalaisuuskäsitysten taustalla vaikuttivat sotatekeväänä 1918 niin autonomian aikana rakennettu kansalaisyhteiskunta kuin rakennusprosessissa kehittynyt käsitys kansalaisuudesta sukupuolituneine ulottuvuuksineen. Siinä, missä 1800-luvun Suomen suuruhtinaskunnassa ylempien kansankerrosten miesten toiminta-alueena nähtiin valtiolliset harjoitukset, eli yhteiskunnan kehittämiseksi ja yhteisön hyväksi tehty työ; rajattiin sisällissodan aikana valkoisten puolella sotilaallinen toiminta koskemaan vain miehiä. Sen sijaan sekä autonomian että sisällissodan ajan Suomessa naisten alueeksi katsottiin ennen kaikkea yksityiseksi mielletty kodin piiri hoi-vaavine tehtävineen sekä niin kutsuttu sosiaalinen alue, joka käsitti hyväntekeväisyistyön kaltaiset epäilyttävästi yhteiskunnallisia teemoja sivuavat osa-alueet.

Nähdäkseni 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa rakennettu, äitiyttä niin kotona kuin yhteiskunnallisella tasollakin harjoitettava naiskansalainen, oli mitä suuremmissa määrin läsnä myös sisällissodan aikana julkaistujen lehtien sivuilla. Siinä, missä autonomian aikana naiskansalaisen oli ollut hyväksyttävää vaikuttaa sosiaaliselle alueelle sijoittuneiden järjestöjen kautta ympäröivään yhteiskuntaan, saattoi sisällissodan keväänä valkoinen naiskansalainen osallistua käynnissä olleeseen sotaan rauhanaikaisia töitään muistuttavista tehtävistä käsin. Kodin piirin ulkopuolelle, esimerkiksi joukkojenkokoontumispaikoille, sijoittuvat tehtävät eivät poikenneet radikaalisti naisten totutusta toimintakentästä, sillä työ oli huoltoon ja hoivaan keskittynyttä. Tämän lisäksi monet joukkojen huoltoon liittyvät työt, kuten vaatteiden valmistus, tehtiin uutisoinnin perusteella kotipitäjistä käsin talkootyönä, paikallisten naisten kesken.

Hyväksytyin ja aiemmalta vuosisadalta tutun naiskansalaisuuden ulkopuolelle rajautuvia naiskansalaisuuden muotoja esiintyy myös tarkastelluissa lehdissä. Naisten aseistautumista koskeessa keskustelussa hyväksynnän ulkopuolelle rajautuvat naiskansalaiset tuomitaan lehtien sivuilla lähes yksissä tuumin jyrkin sanakääntein. Vallitsevien sukupuoliroolien rikkominen esitetään eri kirjoittajien toimesta luonnottomana ja suorastaan vaarallisena sodan kulun kannalta ja naisia kehoitetaan palaamaan sukupuolelleen tarkoitetulle paikalleen. Poikkeuksille on toki paikoitellen tilaa ja rajoja rikkoviin naisiin suhtaudutaan lehdistössä jopa positiivisesti, kuten vastarinnan ilmauksena itseään ampuneen konttorityöntekijän kohdalla käy. Kyseessä on kuitenkin jokaisella tarkastellulla kerralla yksittäistapaus, joka ei uhkaa toiminnallaan vallitsevaa järjestelmää sukupuolittuneine tiloineen.

Ihanteellisesta äidillisestä naiskansalaisesta poiketen, sisällissodan ajan lehdistössä esiin nostettu mieskansalaisuus eroaa militanttiudessaan ja nuoruudessaan melkoisesti edellisvuosisadan isällisesti holhoavasta ja alempiaan valistavasta mieskansalaisesta. Tarkasteltujen lehtien kirjoituksissa, aina reportaaseista hautaus- ja muistopuheisiin, esiintyvässä mieskansalaisuudessa korostuu nuoruus ja rohkeus, ja esitelty mieskansalainen onkin lähes uskonnollisten marttyyrien tasolle yltävä. Uskollisuus ja velvollisuuden tunne isänmaata kohtaan näyttäytyvät kunnan mieskansalaisen tärkeimpänä piirteenä ja tämän isänmaallisuuden edessä jopa äidin tai puolison kaltaisen perheenjäsenen aiheuttama epäröinti rintamalle lähdöstä nähdään pelkuruutena. Mahdollisista esteistä huolimatta sotaan lähteneet ja sittemmin rintamalla kaatuneet nuoret esitetään lehdistön toimesta esikuvina, joiden uhrauksen oletetaan toisaalta kannustavan muita sotaponnistuksiin toisaalta toimivan moraalisenä muistutuksena niille, jotka välttelevät rintamalle lähtöä tai asettuvat esteeksi läheistensä lähdölle. Oikeuden sotatoimille

ja vihollisen surmaamiselle lehtikirjoittajat löytävät uskonnollisia sävyjä omaavasta pyhä sota-retoriikasta.

Yhtä tärkeäksi kansalaisuuden määrittelylle muodostuu ihanteellisten mies- ja naiskansalais-ten kuvailun ohella viholliskuvan rakentaminen. Sodan vastapuoli, epämääräisesti määritelty vihollinen, muodostuu lehtikirjoittelussa vastakohtaksi kunnan kansalaiselle. Tämä tapahtuu osana rakennusprosessia, jossa vihollinen sekä epäinhimillistetään että toiseutetaan liittämällä tähän ominaisuuksia, joiden ei katsota kuuluvan kunnan kansalaisuuteen. Valkoisessa lehdistössä toiseuttaminen näyttäytyy tavassa leimata punaiset epäinhimillistä julmuutta ja terroria harjoittaviksi pedoiksi, joiden sadistisen väkivallan uhreiksi joutuvat niin papit kuin nuoret sotasankaritkin. Punaisten joukot leimataan valkoisten kirjoituksissa paitsi laillista hallintoa vastaan hyökkääviksi rikollisiksi niin myös raamatullista pahuutta edustaviksi pimeyden voimiksi. Huomionarvoista on, miten rotuajattelu ja antisemitismi nostavat päätään osassa kirjoittelua.

Punaisten naisten kohdalla toiseuttaminen merkitsi usein seksuaalimoraalilta ja -käytökseltä epäilyttäväksi leimaamista. Itseasiassa seksuaalinen aktiivisuus sekä edellä mainittuun liitetty löyhämoraalisuus nousee merkittävään osaan punaisia naisia koskeneessa, melko kömpelön propagandistisessa kirjoittelussa. Valkoiset lehdet kirjoittavat vastapuolen naisista katulutkina, yleisinä naisina, katujen huonoimpana aineksena, kunniansa myyneinä ja ryssäin lutkina riippumatta siitä, kuvataanko tarkastellussa lehtijutussa punaista sairaanhoitajaa, naissotilasta vai venäläissotilaiden kanssa seurustellutta naista. Näin tapahtuu myös tilanteissa, joissa punaiset naiset toimivat täsmälleen samoissa tehtävissä kuin kiitellyt valkoiset kanssasisarensa. Punaisten naisten kohdalla moraalien puute ja siveettömyys näyttääkin olevan lehdistön automaattinen oletus siinä, missä korkea moraalisuus ja siveä käytös ihanteellisen naiskansalaisen kohdalla. Sen sijaan punaisten miesten seksuaalisuus tai siihen liittyvä moraalinen rappio ei nouse juurikaan esiin lehdistön kirjoituksista.

Pro gradu -tutkielmassani olen tarkastellut sisällissotaa edeltäneillä vuosikymmenillä rakennettujen kansalaisuuskäsitysten vaikutusta sota-ajan lehtikirjoitteluun ja lehdissä esitettyihin kuviin kansalaisuudesta sukupuolittuneine olemuksineen. Olen seurannut mieskansalaisuuden muutosta ja militarisoitumista sekä kitkaa, jonka pyrkimykset naiskansalaisuuden toiminta-alueen laajentamiseksi aiheuttivat. Samalla tutkielmani on pyrkinyt esittämään sekä sukupuolen että kansalaisuuden historiallisesti rakentuneina ja ajassa muuttuvina ilmiöinä, joihin liitettyt käsitykset ovat sidoksissa sekä aikaan että paikkaan. Nähdäkseni on tärkeää huomioida,

että Suomessa keväällä 1918 sisällissodan tapahtumien täyttäessä lehtien sivut, käsityksiin kansalaisuudesta vaikuttivat sekä edellisvuosisadalla ja -kymmenillä kehittynyt kansalaisyhteiskunta että historiallista painolastiaan kantaneet näkemykset sukupuolesta kaksijakoisine olomuotoineen.

Yhtä lailla on oleellista pohtia, miten sota-aikana korostetut käsitykset sukupuolesta ja kansalaisuudesta elivät pitkän sotatekevään jälkeen ja vaikuttivat myöhempään, sotien välisen ajan, suomalaisiin mies- ja naiskansalaisuuksiin. Vaikka tutkielmani fokus ei olekaan tässä kysymyksessä, olen antanut sille tilaa viimeisessä alaluvussa tarkastellessani sukupuolittunutta kansalaisuutta ja viimeksi mainitun rakentumista sisällissodan jälkeisissä vapaaehtoisissa maanpuolustusjärjestöissä. Sodan jälkeisinä vuosina kansalaisuutta, sukupuolta sekä sukupuolieroa tuotettiin niin suojeluskuntaliikkeessä kuin 1920-luvulla perustetussa Lotta Svärd -järjestöissäkin. Siinä, missä lotat tekivät maanpuolustustyötä perinteiseltä naiselliselta alueelta käsin avustaen ompelutyön ja varainhankinnan kautta suojeluskuntia, tuottivat suojeluskuntien miehet uutta soturikansalaisuuden ja -mieheyden ihannetta. Viimeksi mainitun osaksi rauhanajan yhteiskuntaa toi osaltaan yleinen asevelvollisuus uusine vain mieskansalaille tarkoitettuine tehtävineen, joskin radikaalein kärki aggressiivisen soturikansalaisen kuvassa taitui ajan saatossa.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Ilkka, Vaasa 1918.

Uusi Aura, Turku 1918.

Vaasa, Vaasa 1918.

Valkoinen Suomi, Vaasa 1918.

Tutkimuskirjallisuus

Ahlbäck Anders: *Manhood and the Making of the Military: Conscription, Military Service and Masculinity in Finland, 1917–1939*. Ashgate Publishing Limited, Farnham 2014a.

Ahlbäck Anders: Uljaat jääkärit -Sotahenkisen mieskuvan synty. *Rikki revitty maa -Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Alkuteos: The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy (2014). Toim. Tuomas Tepora & Aapo Roselius. Gaudeamus, Tallinna 2018, 220–253.

Ahlbäck Anders: Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina. *Näkymätön sukupuoli –Mieheyden pitkä historia*. Toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg. Vastapaino, Tampere 2014b, 192–223.

Ahto A., Knapas R., Manninen O. & Piilonen J.: *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920–2. Taistelu vallasta*. Toim. Ohto Manninen. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Elomäki Anna: Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianais-ten teksteissä. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen -poliittisen käsitteen historia*. Toim. Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen. SKS, Helsinki 2011, 131–152.

Haapala Pertti & Hoppu Tuomas: *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. WSOY, Helsinki 2009.

Hoppu Tuomas: *Sisällissodan naiskaartit: suomalaisnaiset aseissa 1918*. Gummerus, Helsinki 2017.

Huttunen Niko: *Raamatullinen sota: Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkintoihin*. SKS, Helsinki 2010.

Huttunen Niko: Raamattu Suomen itsenäisyyden ajan sodissa. *Sota, rauha ja Raamattu*. Toim. Niko Huttunen & Nina Nikki. Suomen Eksegeettinen Seura, Helsinki 2017.

- Jaworska Sylvia: Anti-Slavic imagery in German radical nationalist discourse at the turn of the twentieth century: a prelude to Nazi ideology? *Patterns of Prejudice* (45) 4/2011, 435–452.
- Juntti Eira: ”Kansalliset harjoitukset” ja sukupuolitetut sfäärit 1840- ja 1850-luvuilla sanoma-lehtikeskusteluissa. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen -poliittisen käsitteen historia*. Toim. Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen. SKS, Helsinki 2011, 56–82.
- Kaihovirta Matias: Käsitykset työläismieheydestä sisällissodan jälkeen. *Näkymätön sukupuoli –Mieheyden pitkä historia*. Toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg. Vastapaino, Tampere 2014, 174–191.
- Latva-Äijö Annika: *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Väitöskirjatyö. Turun Yliopisto 2004.
- Leino-Kaukiainen Pirkko: Sananvapaus sääty-yhteiskunnassa: Kamppailu sensuuria vastaan autonomian aikana (1809–1905). *Sananvapaus Suomessa*. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampere University Press, Tampere 2015, 45–68.
- Lempiäinen Kirsti: Kansalaisuuden tekeminen ja toisto. *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002, 19–36.
- Lintunen Tiina: *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Akateeminen väitöskirja. Turun Yliopisto 2015.
- Lintunen Tiina: Punaisten ja valkoisten naisten sota. *Rikki revitty maa -Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Alkuteos: The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy (2014). Toim. Tuomas Tepora & Aapo Roselius. Gaudeamus, Tallinna 2018, 180–200.
- Lähteenmäki Maria: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Hakapaino Oy, Helsinki 2000.
- MacMaster Neil: *Racism in Europe: 1870-2000*. Palgrave, New York 2001.
- Manninen Ohto: *Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1974.
- Manninen Turo: *Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten propagandassa vuonna 1918*. Väitöskirjatyö. Jyväskylän Yliopisto 1982.

- Markkola Pirjo: Moraalin miehet. *Näkymätön sukupuoli –Mieheyden pitkä historia*. Toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg. Vastapaino, Tampere 2014, 134–173.
- Markkola Pirjo: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS, Helsinki 2002.
- Mylly Juhani: Alkio, Santeri (1862–1930). *Kansallisbiografia* 16.9.1997. Verkkoartikkeli. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/740>. Haettu 3.11.2024.
- Nevala Seija-Leena: Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskuntaperhe. *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Vastapaino, Tampere 2002, 93–117.
- Nevala-Nurmi Seija-Leena: Girls and Boys in the Finnish Voluntary Defence Movement. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* (6) 3-4/2006, 1–15.
- Nevala-Nurmi Seija-Leena: Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat. *Näkymätön sukupuoli –Mieheyden pitkä historia*. Toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg. Vastapaino, Tampere 2014, 224–245.
- Nygård Toivo & Salokangas Raimo: *Suomen lehdistön historia 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1987.
- Pilke Helena: *Sanomalehtien sisällissota*. Vastapaino, Tampere 2025.
- Pulkkinen Tuija: J. V. Snellman poliittisena ajattelijana –Siveellisyys. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen -poliittisen käsitteen historia*. Toim. Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen. SKS, Helsinki 2011, 36–55.
- Rahikainen Marjatta: ”Naiset näkyvän tekvän Suomessa vaikka mitä”. ”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” –*Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla*. Toim. Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen. SKS, Helsinki 2001, 17–35.
- Rantalaaho Liisa: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. *Naisten hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin. Vastapaino, Tampere 1994, 9–30
- Räisänen Arja-Liisa: *Onnellisen avioliiton ehdot -Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, 1995.
- Salmi Hannu: Kulttuurihistoria merkitysten tutkimuksena. *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toim. Ahonen, Marika, Heikkilä, Niko, Ollitervo, Sakari, Räisänen, Marika. Kulttuurihistorian seura, Turku 2022, 37–50.
- Siironen Miika: *Valkoiset: vapaussodan perintö*. Vastapaino, Tampere 2012.

- Sulkunen Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Sulkunen Irma: Suffrage, gender and citizenship in Finland -A comparative perspective. *Nordeuropaforum* (17) 1/2007, 27–44.
- Suodenjoki Sami & Peltola Jarmo: *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa – Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Tampere University Press, Tampere 2007.
- Tepora Tuomas: Mystifioitu sota: uusiutumisen ja uhrin kokemus. *Rikki revitty maa -Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Alkuteos: The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy (2014). Toim. Tuomas Tepora & Aapo Roselius. Gaudeamus, Tallinna 2018, 145–179.
- Tikka Marko: *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. SKS, Helsinki 2018.

